

ANTONI MIRONOWICZ* – BIAŁYSTOK

**POWSTANIE I DZIEJE MONASTERU
PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO W KOBRYNIU
DO KOŃCA XVI WIEKU**

**THE ORIGIN AND HISTORY OF THE MONASTERY
OF THE TRANSFIGURATION OF JESUS IN KOBRYN
UNTIL THE END OF THE 16TH CENTURY**

Abstract

The study is devoted to the foundation and the oldest history of the Transfiguration Monastery in Kobryn, which played an important role in the history of the Orthodox Church in the 15th and 16th centuries. Prince of Kobryn Semen Romanovich founded the Transfiguration Monastery in his castle, making a bequest to the monastery before 1460.

The Transfiguration Monastery in Kobryn developed dynamically until the middle of the 16th century. The monastery's endowments and privileges have been confirmed by the rulers several times. In the early 1640s, the monastery was stripped of part of its endowment. We obtain the most information about the Transfiguration Monastery in Kobryn from the monastery's vetting of 20 December 1562, which was part of the inspection of Kobryn's economy conducted early the following year. At that time there were four Orthodox parishes in Kobryn. Two bishops of the Turów-Pińsk Diocese originated from the Kobryn monastery – Vasyan and Jonasz. At the end of the 16th century, the Kobryn archimandry was treated by the rulers as a distribution of goods to their subjects for merits to the country, including lay people. The attitude of the Kobryn monastery to the changes taking place in the Orthodox Church in the second half of the 16th century and to ecclesiastical union was determined by the attitude of its individual superiors and the policy of the bishops of the Volo-

* Antoni Mironowicz – prof. historii, Katedra Teologii Prawosławnej, Uniwersytet w Białymstoku

e-mail: amir@uwb.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-7856-2191>

dymyr–Brest and Turów-Pińsk dioceses. The Ordinary of the Diocese of Volodymyr-Brest is known to have been one of the supporters and implementers of ecclesiastical union. The ruler of Turów-Pińsk was also an advocate for the union.

After the Union of Brest, the Transfiguration Monastery became a Basilian monastery, whose superiors were often diocesan ordinaries.

Keywords: Transfiguration Monastery of Kobryn; Kobryn; Prince of Kobryn Semen Romanovich

Translated by Marek Robak-Sobolewski

Streszczenie

Opracowanie poświęcone jest fundacji i najstarszym dziejom monasteru Przemienienia Pańskiego w Kobryniu, który odegrał ważną rolę w dziejach Kościoła prawosławnego w XV i XVI stuleciu. Książę kobryński Semen Romanowicz ufundował w swym grodzie monaster Przemienienia Pańskiego, dokonując zapisu na rzecz klasztoru przed 1460 rokiem.

Monaster Przemienienia Pańskiego w Kobryniu rozwijał się dynamicznie do połowy XVI stulecia. Nadania klasztorowi i jego przywileje kilkakrotnie były potwierdzane przez panujących. Na początku lat 40. XVI wieku monaster został pozbawiony części swojego uposażenia. Najwięcej informacji o samym monasterze Przemienienia Pańskiego w Kobryniu posiadamy z lustracji klasztornych z 20 grudnia 1562 roku, która stanowiła część przeprowadzonej na początku następnego roku *Rewizji ekonomii kobryńskiej*. W tym czasie w Kobryniu funkcjonowały cztery parafie prawosławne. Z monasteru kobryńskiego pochodziło dwóch biskupów diecezji turowsko-pińskiej – Wasjan i Jonasz. W końcu XVI wieku archimandrię kobryńską panujący traktowali jako rozdawnictwo dóbr poddanym za zasługi dla kraju, w tym osobom świeckim. Stosunek monasteru kobryńskiego do przemian zachodzących w Cerkwi prawosławnej w drugiej połowie XVI wieku i do unii kościelnej wynikał z postawy poszczególnych jego przełożonych oraz z polityki biskupów diecezji włodzimiersko-brzeskiej i turowsko-pińskiej. W przypadku ordynariusza diecezji włodzimiersko-brzeskiej wiadomo, że był on jednym ze zwolenników i realizatorów unii kościelnej. Apologetą unii był też władca turowsko-piński.

Po unii brzeskiej monaster Przemienienia Pańskiego stał się klasztorem bazylianskim, którego przełożeni byli często ordynariuszami diecezji.

Słowa kluczowe: monaster Przemienienia Pańskiego w Kobryniu; Kobryn; książę kobryński Semen Romanowicz

Niniejsze opracowanie poświęcone zostało fundacji i najstarszym dziejom monasteru Przemienienia Pańskiego w Kobryniu, który odegrał ważną rolę w dziejach Kościoła prawosławnego w XV i XVI stuleciu. W kolejnych dwóch stuleciach klasztor kobryński był ważnym centrum życia religijnego unitów. Początkowo Kobryn wchodził w skład biskupstwa włodzimierskiego. Biskupstwo we Włodzi-

mierzu na Wołyniu powstało pod koniec X wieku¹. Najstarsza informacja o wyświęceniu na katedrę włodzimierską w 1086 roku władcy Stefana nie oznacza, że był on pierwszym biskupem tej diecezji. O prawdopodobnym erygowaniu diecezji w drugiej połowie XI wieku świadczy fakt, że Włodzimierz nie posiadał murowanej katedry do połowy następnego stulecia. Wzniesiony wówczas sobór Zaśnięcia NMP nawiązywał do soboru znajdującego się w Ławrze Kijowsko-Pieczerskiej. Biskupi włodzimierscy nosili tytuł *protothronosa*, a ich katedra była uważana za najstarszą spośród diecezji należących później do metropolii halickiej². Obszar diecezji włodzimierskiej przed podziałem, czyli do połowy XII wieku, obejmował cały Wołyń, Polesie z grodami: Brześciem, Słonimem, Grodnem, Wołkowyskiem i Kobryniem, tereny nad Bugiem z Mielnikiem, Grody Czerwieńskie i Przemyśkie oraz porzeczce górnego Dniestru z Haliczem³. Kobryń w okresie rozbitcia dzielnicowego na terenie Rusi Kijowskiej pozostawał w diecezji włodzimierskiej. W 1135 roku książę turowski Izasław Mścisławowicz (1135-1144, 1149-1152) opuścił swoją rezydencję i osiadł we Włodzimierzu Wołyńskim. W skład księstwa włodzimierskiego wszedł wówczas gród Kobryń, który został założony jeszcze w XI wieku przez namiestnika księcia kijowskiego Izasława Jarosławowicza (1054-1068, 1077-1078)⁴ na wyspie otoczonej przez rzeki Kobrynka i Muchawiec⁵.

¹ Е. Голубинский, *История Русской Церкви*, т. I, ч. 1, Москва 1904, с. 660-671; А. Поппе, *Паństwo i Kościół na Rusi w XI w.*, Warszawa 1968, s. 38, 39; tenże, *Przyjęcie chrześcijaństwa na Rusi w opiniach XI wieku*, w: *Teologia i kultura duchowa starej Rusi*, red. W. Hryniewicz i J.S. Gajek, Lublin 1993, s. 89-104; G. Podskalsky, *Chrześcijaństwo i literatura teologiczna na Rusi Kijowskiej (988-1237)*, Kraków 2000, s. 59-68; А. Mironowicz, *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, Białystok 2003, s. 58-62; tenże, *Organizacja Kościoła prawosławnego na ziemiach ruskich w XI-XIII wieku*, w: *Ecclesia – Kultura – Potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana Siostrze Profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, red. P. Kras, A. Januszek, A. Nalewajek, W. Polak, Kraków 2006, s. 69-83.

² П. Карашевич, *Очерки истории Православной Церкви на Волини*, Санкт-Петербург 1855, с. 18; П.Н. Батюшков, *Волинь, историческая судьба Юго-Западного края*, Санкт-Петербург, 1888, с. 19; J. Fijałek, *Średniowieczne biskupstwa Kościoła wschodniego na Rusi i Litwie*, „Kwartalnik Historyczny”, 10 (1896) s. 494; 11 (1897) s. 59-61; Н.И. Теодорович, *Историко-статистическое описание волинской епархии*, т. I, Почаев 1888, с. 15; т. II, Почаев 1890, с. 575, 597; Поппе, *Паństwo i Kościół*, s. 175-179.

³ Н.И. Теодорович, *Город Владимир Волинской губернии в связи с историей волинской епархии, исторический очерк*, Почаев 1893, с. 7; *Православная Энциклопедия. Русская Православная Церковь*, Москва 2000, с. 161, mapa I, II; А. Mironowicz, *Biskupstwo turowsko-pińskie w XI-XVI wieku*, Białystok 2011, s. 25; tenże, *Diecezja włodzimierska do końca XVI wieku*, „Przegląd Wschodnioeuropejski”, 4 (2013) s. 13-23.

⁴ О. Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków 1895, s. 87-90, 93; *Повести временных лет*, ч. 2., Подг. текста Д.С. Лихачева. Перевод Д.С. Лихачева и Б.А. Романова. [изд. 1-е], Москва-Ленинград 1950, с. 380, 381; А.Ф. Grabski, *Studia nad stosunkami polsko-ruskimi w początkach XI wieku*, „Slavia Orientalis”, 6 (1957) s. 171-173; K. Jasiński, *Rodowód pierwszych Piastów*, Warszawa-Wrocław 1992, s. 121.

⁵ *Кобрынскія замкі*, „Вялікае Княства Літоўскае. Энциклапедыя у 3 т”. т. 2: Кадэцкі корпус, Мінск 2005, с. 118; М. Ермалович, *Старажытная Беларусь*, Мінск 1990, с. 134; А.С. Грушевский, *Очерк истории Турово Пинского княжества. XI-XIII вв.*, Киев 1901, с. 32.

Dzieje Kobrynia w XIII i XIV wieku

Pierwsza wzmianka pisana o Kobryniu, grodzie wołyńskim, pojawiła się w testamencie księcia włodzimierskiego Włodzimierza Iwana (1269-1289), syna Wasylka Romanowicza⁶ z 1287 roku „dal jesmo kniahinie swojej⁷ po svojem ziwotie, horod svoj Kobryń i s ludmi i s danju, kako pri mnie dajali, tako i po mnie at' dajut kniahinie mojej”⁸. Zapis ten znalazł się na kartach *Kroniki halicko-wołyńskiej* i dotyczy przekazania przez księcia Włodzimierza Iwana Wasylkowicza żonie Oldze, córce księcia włodzimierskiego Izasława II Wsiewłodowicza (1189-1238), grodu Kobrynia wraz z poddanymi. Powinności mieszkańców Kobrynia polegały na uiszczeniu księciu daniny, a ludność okolicznych wsi „stradali”, czyli odpracowywała swoje powinności m.in. przy budowie grodów. Podani płacili też „pobory”, czyli daninę. Gród był dobrze zorganizowanym ośrodkiem administracyjno-gospodarczym, odrywającym ważną rolę polityczną⁹. We wstępie do *Rewizji ekonomii kobryńskiej* znajduje się informacja, bez powołania się na źródło, o funkcjonowaniu już w XIII stuleciu cerkwi Przemienienia Pańskiego w Kobryniu¹⁰.

Książę wołyński Włodzimierz Iwan Wasylkowicz dążył do utrzymania dobrych stosunków z sąsiadami, rozwijał działalność gospodarczą i kulturalną. Różnice religijne nie przeszkadzały książętom włodzimierskim i halickim w utrzymywaniu bliskich kontaktów z książętami polskimi. Książę Roman Mścislawicz (1188-1205) żył w dobrych relacjach z księciem Leszkiem Białym¹¹, przy poparciu którego stworzył potężne państwo i powiększył swoje terytorium. Równie dobre stosunki z księciem Romanem, a później z jego synami, książętami włodzimierskimi Danie-

⁶ Wasylko, książę włodzimierski (1241-1269), syn księcia Romana Mścislawowicza (1170-1187, 1188-1205).

⁷ Córka Romana, księcia brianskiego, Olga, od 1264 roku żona Włodzimierza Iwana.

⁸ „Се азь князь Володимѣрь снѣ Василковъ, вноукъ Романовъ, пишюу грамотоу, даль есмь княгинѣ своєї по своємъ животѣ, городъ свои Кобрынь и с людми и з данью, како при мнѣ даехи тако и по мнѣ, ать дають княгинѣ мои, иже даль есмь ей село свое Горodelь и с мыто^м а людье како то на ма страдалѣ тако и на княгиню мою, по моемъ животѣ аже боудеть князю городъ рубити”, *Полное Собрание Русских Летописей* (dalej: ПСРЛ), т. 2. *Ипатьевская летопись*, Санкт-Петербург 1908, Стлб. 903-904, с. 215. Wydanie drugie por. *Ипатьевская летопись*, [w:] ПСРЛ, т. 2, Москва 1998, kol.. 903-904. O. Baran, *Mieszkańcy ośrodków grodowo-miejskich Rusi Halicko-Wołyńskiej: problemy prawne, ustrojowe, związki z zarządem terytorialnym*, „Res Historica”, 36 (2013) s. 100; M. Bartnicki, *Gramota księcia Włodzimierza Wasylkowicza. Wokół następstwa tronu w księstwie wołyńskim i halickim XII-XIII w.*, „Colloquia Russica. Series 2”, 3 (2017) s. 257-269.

⁹ М.К. Любавский, *Областное деление и местное управление Литовско-русского государства ко времени издания первого Литовского статута: Исторические очерки Матвея Любавского*, Москва 1892, с. 21; S. Wyslouch, *Rozwój granic i terytorjum powiatu Kobryńskiego do połowy XVI wieku*, Wilno 1930, s. 14.

¹⁰ С. Шолкович, *Предисловіе*, [w:] *Ревизия Кобринской экономики, составленная в 1563 году королевским реизором Дмитрием Сапегой, с присовокуплением актов Браславского земского суда, относящихся к Кобринской архимандрии*, Изд. Виленской Комиссии для разбора и издания древних актов, Вильна 1876, с. X-XI, 3 (dalej: *Ревизия Кобринской экономики*).

¹¹ Leszek Biały – książę zwierzchni Polski w latach 1194-1198, 1199, 1206-1210 i 1211-1227, książę mazowiecki 1194-1200, książę kujawski 1199-1200 z dynastii Piastów.

lem (1239-1264) i Wasylkiem (1264-1269), miał Konrad Mazowiecki (129-1230; 1241-1243)¹². Jego matka Helena była córką księcia kijowskiego Rościsława. Utrzymanie dobrych stosunków z Romanowiczami było dla Mazowsza sprawą priorytetową. Konrad Mazowiecki poślubił w 1210 roku Agafię, córkę księcia włodzimierskiego i przemyskiego Swiatosława Igorewicza¹³. O świadomości wyznaniowej Agafii świadczy fakt, że swej córce nadała ruskie imię Eudoksja. Dwaj jej i Konrada Mazowieckiego synowie wzięli za żony Rusinki. Bolesław, ożenił się w 1245 roku z Anastazją, bratanicą Daniela Romanowicza, córką księcia bełskiego Aleksandra. Drugi syn Konrada Mazowieckiego, Siemowit I, ożenił się w 1248 roku z córką Daniela, księcia halickiego, Perejasławą. Córka księcia mazowieckiego Dubrawka wyszła za mąż w 1246 roku za Wasylka Romanowicza, księcia bełskiego¹⁴. O dobrych relacjach z książętami mazowieckimi świadczy fakt, że książę Włodzimierz Iwan Wasylkowicz wysłał syna księcia halickiego Jerzego i księcia słonimskiego Wasylka z interwencją po stronie księcia czerskiego Konrada II¹⁵ w 1282 roku.

Książę Włodzimierz Iwan Wasylkowicz w opinii autora latopisu ipatiewskiego był osobą wykształconą, dobrze znał Biblię, a ówczesni nazywali go „filozofem”. Książę przepisał własnoręcznie *Żywot Dymitra Soluńskiego*, i *Паренесис* Efrema Syrina. W swej osobistej bibliotece miał Ewangelię, apostoła i kilka innych ksiąg religijnych. Kronikarz nazywał księcia człowiekiem o dobrym sumieniu, spokojnym, mądrym i prawdziwym, dbającym o swoją ziemię¹⁶. Książę był też fundatorem cerkwi w Krzemieńcu Zwiastowania NMP i ofiarodawcą jej uposażenia. Włodzimierz Iwan Wasylkowicz pozostawał księciem włodzimierskim do 1288 roku.

Do końca XIII wieku Kobryń stanowił własność książąt włodzimiersko-wołyńskich. W pierwszej połowie XIV wieku (1312) gród znalazł się w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego, po czym został zajęty przez króla polskiego Kazimierza Wielkiego (1333-1370). Podporządkowanie Litwie ziemi kijowskiej i Wołynia oraz spory wokół jurysdykcji nad strukturą organizacyjną Kościoła prawosławnego spowodowały, że konflikt Polski z książętami litewskimi Giedyminiczami wydawał się być nieuchronny. W 1366 roku Kazimierz Wielki doprowadził do zhołdowania Podola i przy pomocy książąt podolskich Koriatowiczów i księcia mazowieckiego Ziemowita (1326-1381), uzyskał nabytki terytorialne na Wołyniu. W wyniku wojny polsko-litewskiej Polska dostała ziemię włodzimierską z Włodzimierzem, Horodłem, Lubowlą, Ratnem, Bełzem, Chełmem, Szczebrze-

¹² Konrad I Mazowiecki – w latach 1194-1200 współrządca, razem z bratem Leszkiem, w Małopolsce, na Mazowszu i Kujawach, od 1200 roku samodzielny książę kujawsko-mazowiecki, w latach 1222-1228 w ziemi chełmińskiej, w okresie 1229-1232 regent w Sandomierzu, w latach 1229-1231 i 1241-1243 w Krakowie.

¹³ B. Włodarski, *Polska i Ruś 1194-1340*, Warszawa 1966, s. 44, 50, 51; Mironowicz, *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, s. 95.

¹⁴ A. Mironowicz, *Prawosławne żony i matki królów oraz książąt polskich*, „Latopisy Akademii Supraskiej”, 1 (2010) s. 14-16.

¹⁵ Konrad II (1250-1294), książę mazowiecki w latach 1264-1294, książę czerski i sandomierski.

¹⁶ *Ипатьевская летопись*, [w:] ПСРЛ, т. 2, Москва 1998, kol. 905-906.

szynem i Łopatynem. Ziemie te były zamieszkałe przez ludność ruską wyznania prawosławnego. Lubart-Dymitr Giedyminowicz, książę włodzimierski (1323-1340) i łucki (1340-1383), pozostał przy ziemi łuckiej i części ziemi włodzimierskiej. Do dóbr księcia trockiego Kiejstuta (1307-1382) dołączone zostały grody: Brześć, Kamieniec, Drohiczyn, Mielnik, Bielsk, a do ziem księcia litewskiego Olgerda (1345-1377) – Kobryń. O przynależności Kobrynia do księcia Olgerda posiadamy informację z 1366 roku. Prawdopodobnie wówczas został wzniesiony górny i dolny zamek¹⁷. Zamek, w pobliżu którego ufundowano monaster Przemienienia Pańskiego, został zbudowany na wyspie otoczonej przez rzeki Kobrynka i Muchawiec¹⁸. Pierwsza wzmianka o zamku kobryńskim znajduje się w porozumieniu zawartym pomiędzy wielkim księciem Olgierdem, jego braćmi i synami a królem Kazimierzem Wielkim. Dokument ten dokładnie opisuje włości położone na południe i zachód od Kobrynia¹⁹.

W tym czasie Litwa rozszerzyła swoje wpływy na obszary zamieszkałe przez ludność prawosławną. Za rządów wielkiego księcia litewskiego Olgerda Litwa sięgała na północy po grody smoleńskie, na południu po Siewierszczyznę, Czernihów, Podole i Kijów. Na zachodzie syn księcia litewskiego Olgerda – Fedor (1366-1394) posiadał Ratno, Luboml i Kobryń, a książę Witold (1392-1430) – Podlasie, Grodno, Kamieniec i Wołkowysk²⁰. W następnych latach granice państwa zostały poszerzone na południu i wschodzie. Zwiększenie się obszaru państwa litewskiego o tereny zamieszkałe głównie przez ludność wyznania prawosławnego spowodowała dominację kultury ruskiej. Pod wpływem Kościoła prawosławnego szybko postępowała rutenizacja elit litewskich. Język starobiałoruski stał się na Litwie oficjalnym językiem państwowym, a kultura ruska była chętnie przyjmowana przez

¹⁷ М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. IV, Київ 1905, с. 447; H. Paszkiewicz, *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1925, s. 232, 233.

¹⁸ Wygląd zewnętrzny zamku można opisać na podstawie inwentarza z XVI stulecia. Zabudowania obronne składały się z dolnego i górnego zamku. Wejście z dolnego zamku do górnego przegradzała rzeka Kobrynka. Oba zamki łączył zwodzony most. Z obu stron most zamykał się bramą z basztą. Zamek dolny posiadał pięć baszt, wały i wysoki parkan drewniano-ziemny. W jednej z baszt znajdował się młyn. Górny zamek był oddzielony od dolnego fosą. Wejście do niego odbywało się przez most i basztę wejściową zamku górnego. Most prowadzący do baszty wejściowej był podnoszony. W górnym zamku było również pięć baszt i wysokie ściany obronne. Na ścianach znajdowały się otwory strzelnicze. Wszystkie wieże były pokryte gontem. Według inwentarza z 1597 roku na wyposażeniu zamku znajdowały się 2 armaty i 5 serpentyn (urządzenie artyleryjskie ciągnięte przez koński zaprzęg). Z broni palnej było: 16 hakownic, 17 pistoletów i 2 kije (prymitywne uzbrojenie strzelnicze). Por. *Кобрынскія замкі*, с. 118. Inwentarz wskazuje na słabe uzbrojenie. Na uposażeniu zamku było bowiem około 20 dział i moździerzy, kilka rusznic, „a kul żelaznych i kamiennych po 3 kopy”. *Inwentarz starostwa kobryńskiego z 1597 roku*, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Litewska, zespół nr 10, sygn. 29.

¹⁹ *Ипатьевская летопись*, [в:] ПСРЛ, т. 2, Москва 1998, кол. 215; М. Любавский, *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута*, Москва 1892, с. 21; *Monografia XX. Sanguszków oraz innych potomków Lubarta-Fedora Olgerdowicza x. ratneńskiego*, t. 1, oprac. Z.L. Radziwiński, Lwów 1906, s. 56.

²⁰ М. Любавский, *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута*, с. 21; *Monografia XX. Sanguszków*, s. 13.

książąt i bojarów litewskich. Pod wpływem rutenizacji Litwini zostali częściowo schryścianizowani przez Kościół wschodni z całą tego faktu konsekwencją. Prawie 90% Rusinów i zrutenizowanych Litwinów, było wyznawcami chrześcijaństwa wschodniego²¹. Litwa, posiadająca w swych granicach ziemie ruskie, była jedynie formalnie państwem pogańskim. Kościół prawosławny miał pełną swobodę kultu.

Za rządów Giedymina (Dymitra; 1316-1341) i Olgierda ksiąźęta litewscy, obejmujący władzę na ziemiach ruskich, przyjmowali chrzest w obrządku wschodnim. Proces ten wzmacniały koligacje małżeńskie ksiąźęta litewskich z ksiąźęniczkami ruskimi. Sam Olgierd dwukrotnie poślubił ksiąźęniczki ruskie i choć sam pozostał poganinem, to pięciu jego synów z pierwszego małżeństwa z Anną Marią, ksiąźęniczką witebską, zostało ochrzczonych w prawosławiu i całkowicie zrutenizowanych. Synowie z małżeństwa Olgierda z Julianną, córką ksiąźęcia twerskiego (1350-1377), przeznaczeni do sprawowania władzy na Litwie, do śmierci ojca pozostali poganami²². Do zawarcia unii w Krewie szesnaście znanych rodów litewskich przyjęło prawosławie, w tym wielki ksiąźę litewski Witold²³. Spośród dziesięciu ksiąźęniczek litewskich – córek Giedymina, Kiejstuta, Olgierda i Witolda – dwie były żonami wielkich ksiąźęta moskiewskich, Symeona i Wasyla, dwie żonami ksiąźęta halicko-włodzimierskich, pozostałe innych ksiąźęta ruskich²⁴. Wszystkie córki Giedyminowiczów przyjęły prawosławie. Z kolei syn Michała Koriatowicza – Dymitr (zm. 1399), ksiąźę wołyński, ożenił się w 1356 roku z siostrą Dymitra Dońskiego (1359-1389). Michał Koriatowicz wspierał wojska moskiewskie w wojnie przeciwko Jagielle. Ksiąźę połocki Andrzej (1325-1399)²⁵, wsparty przez Światosława, ksiąźęcia smoleńskiego²⁶, wystąpił przeciwko Jagielle, kiedy ten przyjmował chrzest w Krakowie w 1386 roku. Ten sam ksiąźę smoleński Światosław walczył w 1370 roku wraz z wojskami ksiąźęcia Olgierda przeciwko ksiąźęciu moskiewskiemu Dymitrowi Dońskiemu, za co został wyklęty przez patriarchę carogrodzkiego Filoteusza Kokkinosa (1355-1363; 1364-1373)²⁷. Liczne konwersje wyznaniowe elit litewskich i ich alianse małżeńskie z ksiąźęniczkami ruskimi tworzyły podstawę do wprowadzenia prawosławia jako religii panującej.

²¹ M. Kosman, *Udział Polski w chrystianizacji Litwy. Między historią a polityką*, „Przegląd Religioznawczy”, (2000) nr 2 (196), s. 26.

²² J. Wolff, *Ród Giedymina. Dodatki i poprawki do dzieł K. Stadnickiego: „Synowie Giedymina”, „Olgierd i Kiejstut” i „Bracia Władysława Jagielly”*, Kraków 1886, s. 10, 70-95, 116-118, 145-153, 159-167; H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, t. 1, *Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku*, Warszawa 1933, s. 96-126, 257, 258.

²³ T. Wasilewski, *Prawosławne imiona Jagielly i Witolda*, „Analecta Cracoviensia”, 19 (1987) s. 107-115.

²⁴ T. Śliwa, *Kościół prawosławny w państwie litewskim w XIII-XIV w.*, w: *Chrzest Litwy*, red. M.T. Zahajkiewicz, Lublin 1990, s. 20-21; J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenie Giedyminowiczów*, Poznań 1999, s. 52-55; 81-84; Mironowicz, *Prawosławne żony i matki królów oraz ksiąźęta polskich*, s. 11-26.

²⁵ Andrzej Olgierdowic, zwany Garbatym – ksiąźę połocki i pskowski, syn wielkiego ksiąźęcia litewskiego Olgierda Giedyminowicza i Anny, brat ksiąźęcia Fiodora, ksiąźęcia Konstatyna, ksiąźęcia Dymitra Starszego, ksiąźęcia Włodzimierza.

²⁶ Ksiąźę smoleński Światosław IV Wielki Iwanowicz (1358-1386).

²⁷ Fijałek, *Średniowieczne biskupstwa*, „Kwartalnik Historyczny”, 11 (1897) s. 520.

Taki status Kościoła prawosławnego pozostawał w Wielkim Księstwie Litewskim do unii polsko-litewskiej.

W XIV wieku politycznymi następcami Romanowiczów byli władcy Wielkiego Księstwa Litewskiego, którzy posiadali pełnię praw własności do Kobyrynia i księstwa kobryńskiego²⁸. Zamek górny w Kobyryniu stał się rezydencją księżęcą jednego z potomków syna wielkiego księcia litewskiego Olgierda – księcia rateńskiego Feodora Olgierdowicza (zm. 1394), który otrzymał Kobyryn w swe władanie. Jego drugi syn Roman Fedorowicz (zm. 1431) w 1387 roku oficjalnie został księciem kobryńskim²⁹, co potwierdził w 1404 roku wielki książę litewski Witold³⁰. Ich kuzyn Semen Kobryński w 1392 roku został biskupem chełmskim³¹. Od tego roku Kobyryn należał do książąt kobryńskich³². Nazwisko rodu książęcego pochodziło od Kobyrynia, stanowiącego ojcowiznę syna wspomnianego księcia Romana Fedorowicza. W latach 1404-1519 Kobyryn stał się centrum udzielnego księstwa kobryńskiego. W jego skład oprócz Kobyrynia wchodziły dwa grody – Dobuczyn (Prużany) i Horodziec. Księstwo było podzielone na siedem włości: kobryńską, czerewaczycką, wieżycką, dobuczyńską, błudzieńską, hruszewską i horodziecką³³.

Po śmierci Romana Fedorowicza Kobyryn przeszedł w ręce księcia Semena Romanowicza Kobryńskiego (1431-1460), który brał udział w wojnie prawosławnych elit Wielkiego Księstwa Litewskiego przeciwko polskiemu królowi Władysławowi II Jagiellie. Semen Romanowicz był żonaty z Julianną (Ulianną), córką księcia Semeona Holszańskiego, namiestnika Nowogrodu Wielkiego (1380-1433)³⁴. Małżoncy swej zapisał 1 października 1454 roku 2000 kop groszy na majątkach dziedzicznych: Kobyryniu, Czerewaczycach i Hruszowej. Z zapisie zobowiązano jej braci, książąt holszańskich: Juriego, Andrzeja i Semena do wypłacenia księżnej

²⁸ „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 1 (1380-1584): *Užrašymų knyga 1*, Parengė A. Baliulis ir R. Firkovičius, Vilnius 1998, s. 83.

²⁹ J. Wolff, *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895, s. 162.

³⁰ М. Любавский, *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута*, с. 22; *Monografia XX. Sanguszków*, s. 57; Wyslouch, *Rozwój granic i terytorium*, s. 15-16.

³¹ В.М. Площанский, *Прошлое Холмской Руси по архивным документам XV-XVIII веков и другим источникам*, т. I, Вильно 1899, с. 61, 77; Т.М. Трајдос, *Biskupi prawosławni w monarchii Jagielly*, „Nasza Przyszłość”, 66 (1986) s. 124, 125.

³² Kobryńscy – ród książęcy (kniaziowski) herbu Pogoń Litewska, będący gałęzią litewskiej dynastii Giedyminowiczów, a wywodzący się od przyrodniego brata króla Władysława II Jagielly – księcia Fiodora, syna wielkiego księcia litewskiego Olgierda, wnuka wielkiego księcia litewskiego Giedymina.

³³ Wolff, *Kniaziowie litewsko-ruscy*, s. 162; J. Jakubowski, *Mapa Wielkiego Księstwa Litewskiego w połowie XVI wieku, I, Część północna*, Kraków 1928; tenże, *Powiat grodzieński w wieku XVI*, w: *Prace Komisji Atlasu Historycznego Polski*, z. 3, Kraków 1935, s. 99-114, mapa.

³⁴ Juliana była córką księcia Semena Holszańskiego i Marii, wnuczką namiestnika kijowskiego księcia Iwana Olgimontowicza Holszańskiego. Wolff, *Kniaziowie litewsko-ruscy*, s. 162; S. Kulczyński, *Holszański Semen Jurewicz*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 9, red. K. Lepszy, Wrocław 1961, s. 589-590.

posagu 1000 kóp groszy litewskich³⁵. Semen Romanowicz był wielkim ktitorem Cerkwi prawosławnej i fundatorem licznych świątyń oraz monasterów.

Fundacja monasteru Przemienienia Pańskiego w Kobryniu

Semen Romanowicz z żoną, księżniczką Julianną Semenówną Holszańską, miał troje dzieci: Iwana Semenowicza Kobryńskiego, żonatego z Teodorą Iwanówną Rohatyńską³⁶; Marię Semenówną Kobryńską, zamężną z kniazem Iwanem Wasylewiczem Krasnym³⁷ i Annę Semenówną Kobryńską, zamężną z kniazem Fiodorem Iwanowiczem Bielskim³⁸, a następnie z Waławem Kostewiczem³⁹.

Nie ulega wątpliwości, że jeszcze przed śmiercią książę kobryński Semen Romanowicz ufundował w swym grodzie monaster Przemienienia Pańskiego. Fakt ten potwierdza zapis na rzecz klasztoru dokonany jeszcze przed 1460 rokiem.

Ja Semen Rohatyński, kniaź kobryński, pan dziedziczny, z Ulijannoju żonoju mojeju i z Iwanom synom moim, nadajemo monasterowi Swiatoho Spasa jurydyk dwie; jedno pod reczku, druhuju na Pińskiej ulicy. Miodu przedniego saków⁴⁰ szesnaście. Na to, cztery kopy groszy litewskich. Włók dwie, gruntu w posesju monastyrskuju; w pierwszym polu koło rzeki Litewskiej, w drugim za ulicą Rateńską, w trzecim polu za rzeką Muchawcem, we trzech zmianach będących. Także Hohołówka nazwany grunt za ścianą włók miejskich. Młyn na rzece Litewce, karczma. Ton⁴¹ dwie na rzece Muchawcu: Litewka i Dubinka nazwanych, także selców Petki nadajemo na ihumena, popa i diakona⁴².

³⁵ *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 3, 1432-1534, Kraków 1890, s. 9-10.

³⁶ A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa 1887, s. 134-135.

³⁷ Drucki Iwan Wasylewicz Krasny (XV/XVI wiek) namiestnik miński (1480-1494). Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy*, s. 58-59; S. Kuczyński, *Drucki Iwan Wasylewicz Krasny*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 5, red. W. Konopczyński, Kraków 1939-1946, s. 399.

³⁸ Fiodor Iwanowicz Giedyminiowicz, książę bielski. [Red.] *Bielski Fiodor Iwanowicz*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 2, red. W. Konopczyński, Kraków 1936, s. 66.

³⁹ Waław Stankowicz Kostewicz (zm. 1532), marszałek królewski, marszałek hospodarski, dzierzawca kobryński, starosta kobryński, dorsuniski. Boniecki, *Poczet rodów*, s. 147-148; J. Wiśniewski, *Kostewicz Waław*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 14, red. E. Rostworowski, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968-1969, s. 344-345.

⁴⁰ Sak, dawna jednostka miary: worek, torba, naczynie.

⁴¹ „Ton” jest jednostką miary. „Ton” był używany głównie jako jednostka masy i jako jednostka objętości. „Ton” wywodzi się ze słowa „tunu”, którego termin stosował się do beczki o największym rozmiarze.

⁴² „Fundusz klasztoru kobryńskiego od Jaśnie Oświeconych Książąt Kobryńskich stanów dziedzicznych w roku 6973 (1465) od stworzenia świata uczyniony i zaprzysiężony”, Vilniaus universiteto biblioteka, tankraščių skyrius, Vilnius (Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego w Wilnie, Odział Rękopisów), F-4, A-5, nr 613, k. 1; F-4, A-6, nr 615, k. 1-1v. Znacznie obszerniejsza jest inna wersja tego zapisu przechowywana w kopii petersburskiej. „Fundusz klasztoru kobryńskiego od Jaśnie Oświeconych Kobryńskich, panów dziedzicznych w roku 6973 od stworzenia świata uczyniony i zaprzysiężony”. „Ja Semen Rohatyński, kniaź dziedziczny, z Uliannoju żonoju mojeju i z Iwanom, synom moim nadajemo monasterowi Swiatoho Spasa jurydyk dwie, jedno pod reczku, druhuju na Pińskiej ulicy, miodu przedniego miarkow szesnaście, cztery kopy groszy litewskich.

Z powyższego zapisu wynika, że monaster spaski był ulokowany na lewym brzegu rzeki Muchawiec, a pierwsza pisemna informacja o nim pochodzi z 1460 roku⁴³.

Po śmierci męża Semen Romanowicza Kobryńskiego, księżna Juliana Semenówna, wypełniając jego wolę 12 lutego 1465 roku, z synem księciem Iwanem Semenowiczem, zapisała klasztornej cerkwi Przemienienia Pańskiego młyn na rzece Szewne (dopływ Muchawca) ze stawem i ziemią⁴⁴. Dodatkowo na utrzymanie ihumena monasteru Warlaama kitorzy nadali 10 saków miodu, a proboszczowi tejże świątyni i diakonowi po 3 saki miodu oraz po 2 kopy pieniędzy⁴⁵. Drugą cerkiew kobryńską św. Piotra i św. Pawła, ufundowaną przez księżną Annę (Zofię) Iwanowną Świdrygiełłową⁴⁶, Juliana Semenówna 9 lutego 1465 roku uposażyła

Włók dwie gruntu w posesju monastyrskuju; w pierwszym pola koło rzeki Litewki, w drugim za ulicą Ratańską, w trzecim polu za rzeką Muchawcem, we trzech zmianach będących. Tak, że Hołowka nazwany grunt za ściana włók miejskich. Młyn na rzece Litewce, karczma, tan dwie na rzece Muchawcu Ochiwka i Dubinka nazwanych tak, że sioło Petki nadajemo na ihumena, popa i diakona”. Архив Санкт-Петербургского института истории Российской Академии Наукв Санкт-Петербурге (dalej: АСПИИРАН), кол. 52, оп. 1, нр. 343, к. 293. Kopia tej wersji funduszu z 1747 roku, por. Vilnius universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, Vlinius, F-4, A-5, nr 613, k. 1. Dokument ten musiał być wystawiony za życia Semeona Romanowicza, to jest przed 1460 rokiem. Wykonawcy XVIII-wiecznej kopii podali mylną datę roczną, zgodną z drugim dokumentem sygnowanym przez wdowę po księciu Julianę i jej syna Iwana.

⁴³ Pierwsze zabudowania klasztorne w XV wieku nie znajdowały daleko od miejsca, w którym usytuowana była drewniana wieża. „Археология Беларуси: Энциклапедыя ў 2 т.”, т. 1, Минск 2009, с. 456. Obecnie miejsce po dawnym klasztorze znajduje się przy ulicy 17-tego Września nr 11.

⁴⁴ Tekst przywileju w języku ruskim, pisany literami łacińskimi, por. Vilnius universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, Vlinius, F-4, A-6, nr 614, k. 1-3; 7v-8. Tekst został opublikowany po rosyjsku. „Се я княгини Семеновная Ульяна Кобринская и съ сыномъ своимъ княземъ Иваномъ надали есьмо церковъ святого Спаса монастыра Кобрыньского млынъ нашъ на рече Шевни и съ ставомъ до него належачимъ и съ сеножатыми: а къ тому надали есьмо земли нашео Андроновское два жреби со бортнымъ, вечно, неотмено: и дали есьмо по душахъ нашихъ на тотъ же монастырь игуменови отцу Варламу и по немъ будучимъ по десяти саковъ меду въ кождый годъ зъ города нашего, такжепопу того монастыра три саки меду и две копе грошей, а дякону три жъ саки меду и две копе грошей, а надали есьмо вечно, никимъже непорушно. (...)”. *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией*, т. V, Санкт-Петербург 1853 (dalej: АЗР), с. 3; С. Шошвич, *Предисловие*, [в:] *Ревизия Кобринской экономики*, с. X.

⁴⁵ „Въ 1465 – мь году (6973) Кобринская княгиня Ульяня Семеновна съ сыномъ Иваномъ благоволила, между прочимъ, даровать монастырской церкви св. Спаса нѣкоторыя данины, а именно: игумену по 10 саковъ меду, священнику по 3 саковъ и до 2 копы грошей, и дякону по столько же”. *Ревизия Кобринской экономики*, с. 329-330, 340; Макарий (Булгаков), *История Русской Церкви*, кн. 4, ч. 1, Москва 1996, с. 35.

⁴⁶ Przed powstaniem monasteru Przemienienia Pańskiego w Kobryniu wdowa po śmierci księcia Świdrygiełły Olgierdowicza (1431-1452) Anna (Zofia) Iwanowna Świdrygiełłowa, córka Iwana Iwanowicza, księcia twerskiego, jako spadkobierczyni dóbr książąt horodeckich, dokonała w 1452 roku licznych zapisów na rzecz cerkwi. Księżna ofiarowała również ziemię cerkwi św. Mikołaja w Pierechodowiczach. Księżna, właścicielka grodu Dawid Grudek, zmarła w 1471 roku. А.С. Грушевский, *Очерк истории Туровско-Пинского княжества в составе Литовско-Русского государства XIV-XVI в.*, Киев 1903, с. 8; Mironowicz, *Biskupstwo turowsko-pińskie*, s. 187-188.

w ziemi i powierzyła opiece swemu słudze Judzie⁴⁷. Zapis ten został potwierdzony w 1531 roku przez królową Bonę i Zygmunta Starego: „Popu Jakowu na cerkow Swetoho Apostoła Petra w zamku kobrynskom, nr 141”⁴⁸.

Zapis Julianny Semenówny z 1465 roku nie był fundacją monasteru Przemienienia Pańskiego w Kobryniu, ale dodatkowym nadaniem do już istniejącego ośrodka zakonnego. Oba wyżej cytowane dokumenty potwierdzają, że monaster został ufundowany przed śmiercią Semena Rohatyńskiego w 1460 roku. Semen Rohatyński, zwolennik Świdrygiełły, jeszcze w 1454 roku zapisał swej żonie

Księżna Anna w 1465 roku ufundowała też cerkiew św. Eliasza w Horodecu koło Kobrynia, a w samym Kobryniu cerkiew św. Piotra i św. Pawła. Г. Киприанович, *Исторический очерк православия, католичества и унии в Белоруссии и Литве*, Вильна 1899, с. 31.

⁴⁷ Uposażenie cerkwi św. Piotra i św. Pawła. Kopia spisana z oryginału z rewizji w 1577 roku. „W tej księdze komisja lubo rewizja generalna przepisana od słowa do słowa tak jako się w sobie ma z rewizji oryginalnej dwóch senatorów Jaśnie Wielmożnego Jego Mości księdza Melchiora Giedroycia, biskupa żmudzkiego, Jego Mości Pana Jana Pałuskiego Dowgirda, marszałka JK. Mości, podkomorzego oszmiańskiego, starosty niemonojckiego od roku 1577, która rewizja zamku JK. Mości kobryńskiego i całej ekonomii JK. Mości kobryńskiej służy tak duchownym jak i świeckim ludziom według postanowienia Jaśnie Wielmożnych Ich Mościów Panów wyż pomienionych komisarzow Jego Królewskiej Mości. Za tym w teźże księdze dokumenta cerkwi święto Piotrowskiej Kobryńskiej służące, jako to fundusz Jaśnie Oświeconych książąt Ich Mości Kobryńskich Najjaśniejszego Królestwa Polskiego i Jaśnie Wielmożnych Ich Mościom Panow komisarzow Jego Królewskiej Mości od słowa do słowa przepisane”. „Ja kniahinia Semenowiczowa Kobrynskaja i z synom swoim kniazem Iwanom Semenowiczom żalowali jeśmo i dali służy naszemu na imia Juda u Kobryniu na horod cerkwi świętych Apostoł Petra i Pawła i zo wsimy prychody i dochody i zo wsimy paszniamy i zasiwami i z tym zo wsim kakoje było peretym, postaromu miało ko cerkwi światych Apostołów pry starom popi Petrowskim, na imia Pacie, także daliśmo so wsim tym i z pojemszczynami i z zasadnikami i z rozpusty jakże to diesiatniku Bohdanu i ditom toho wieczno (k. 3v.) i nikim nie poruszono. A chto potom poruszyl sej nasz zapis rozsudytsja pred Bohom a pro lepszoje świadectwo i twierdos[t] i pieczat swoju prywisili jeśmo, za jeha nam służba za nas i uschowałasia, służaczy u kniazia mojeho i u nas. A pry tym byli dobry lude korolowy, bojary: Aleksander Chodkiewicz Tyszko, brat jeha Kalikstyn, kniaź, bojaryn, a ktomu bojare naszymy kobryński i hraszewski Josif Wereszczatka, Daniło, wojewoda hraszewski, Chodko Jawsycewicz, Hład brat Chodkow, Senko Pryptaczy a Alexandro Inicz a jeszcze dworanie i mieszczanie. W Kobryniu w lito 6973, kruh słońca 1, a łuny 10, indykta 13, miesiąca February 9, na seropustnuju niedielu. A pisał Senko, diak kniahinia Serhowicz, Anno 1465. Tekst przywileju w języku ruskim, pisany literami łacińskimi, por. Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, Vlinius, F-4, A-6, nr 615, k. 1-1v. Por. Wolff, *Kniaziowie litewsko-ruscy*, s. 162.

⁴⁸ Nadanie cerkwi św. Piotra i św. Pawła w Kobryniu przez Julianę i jej syna Iwana Kobryńskiego 19 lutego 1465 roku, АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, нр. 359, к. 8 об.; А. Мironowicz, *Прzywileje i nadania Cerkwi i możnym ruskim w Wielkim Księstwie Litewskim*, cz. II, *Lata panowania Zygmunta Starego*, Białystok 2017, s. 106; *Акты, издаваемые Виленскою комиссиею, высочайше учрежденною для разбора древних актов в Вильне* (dalej: АВАК), т. III, *Акты Брестского городского суда XVI-XVIII вв.*, Вильна 1870, с. 3-4; *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею* (dalej: АЮИЗР), т. I, Санкт-Петербург 1863, нр. 226, 227, 228; Макарий, митроп., *История Русской Церкви*, кн. V, с. 90.

Julianie 2000 tysięcy kop groszy na swych majątkach dziedzicznych w Kobryniu, Czerewaczach i Hruszowej⁴⁹.

Po roku 1460 kłtorami monasteru zostali żona zmarłego Juliana i ich syn Iwan. Książę Iwan Semenowicz (zm. 1491), właściciel Kobrynia, ożenił się przed 1473 rokiem z księżną Teodorą (Fiodorą) Zofią Rohatyńską, córką Iwana Rohatyńskiego, wnuczką kniazia Andrzeja Wołodzimierowicza Olgierdowicza⁵⁰. Oboje przeznaczali znaczne środki finansowe na budowę świątyni prawosławnych i uposażenie monasterów⁵¹. Między innymi ufundowali 9 października 1473 roku cerkiew Narodzenia NMP w Dobuczynie (Prużanach): „Pokładanie od popa dobuczynskoho Pawła funduszu od kniazia Iwana Kobrynskoho na cerkow dobuczynskuju, nr 140”⁵². Duchowny prużański Wasyl Łukaszewicz otrzymał dziesięcinę ze zboża, place w mieście od ulicy Szerokiej do rzeki Mucha, 35 prętów z ogrodami, miodu po wiadrze, trzy włóki we wsi Słonimacach, ostrów nazwany Dubowoje nad rzeką Muchą, prawo do wyrobu trunków na potrzeby własne, karczmę i młyn. Nadanie na cerkiew prużańską potwierdzili: królowa Anna Jagiellonka 15 czerwca 1588 roku, August III Sas 21 listopada 1744 roku i Stanisław August Poniatowski 14 września 1776 roku⁵³.

Iwan Semenowicz dokonał też zapisu na cerkiew św. Mikołaja w Kobryniu: „Fundusz kniazia Iwana Kobrynskoho na cerkow Swetoho Mikoły w Kobryniu, nr 142”⁵⁴. Fundusz ten został potwierdzony w 1531 roku przez Zygmunta Starego: „Pokładanie od popa Mikolskoho Wasyla listu korola Zygmunta na zemlu Kotowczynu na cerkow Swetoho Mikoły Kobrynskoj nadanoju, nr 140”⁵⁵.

Przez całe XV stulecie księstwo kobryńskie stanowiło niezależny administracyjny byt w składzie włości kobryńskiej i prużańskiej. Iwan Semenowicz, książę kobryński, dzierżawca całej ziemi żmudzkiej, i jego żona Teodora wydali ponownie przywilej dla cerkwi prużańskiej, a diakonowi monasteru Przemienienia Pańskiego

⁴⁹ *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków*, s. 9-10; Wolff, *Kniaziewie litewsko-ruscy*, s. 162.

⁵⁰ Boniecki, *Poczet rodów*, s. 134-135.

⁵¹ Książę kobryński Iwan Semenowicz został pochowany w tamtejszej cerkwi monasteru Przemienienia Pańskiego w Kobryniu. АВАК, т. III. *Акты Брестского городского суда XVI-XVIII вв.*, № 1, с. 2.

⁵² АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, нр. 359, к. 8 об.; Mironowicz, *Przywileje i nadania Cerkwi*, s. 106. АЮиЗР, т. I, нр. 230. Zapis księcia Iwana Semenowicza na cerkiew Narodzenia Chrystusa w Dobuczynie, to jest w Prużanach w 1487 roku, Макарий, митроп., *История Русской Церкви*, кн. V, с. 90.

⁵³ „Potwierdzenie króla Stanisława Augusta z 14 septembra 1776 roku ekstraktu aktywacji konfirmacji funduszu Cerkwi Prużańskiej pod tytułem Narodzenia Syna Bożego w roku 1744 uczyniony”. Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Biblioteka, Rankraščių skyrius (Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich, Oddział Rękopisów w Wilnie), F 264, nr 1217, k. 1-4.

⁵⁴ АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, нр. 359, к. 8 об.; Mironowicz, *Przywileje i nadania Cerkwi*, s. 106. Nadanie na cerkiew św. Mikołaja w Kobryniu, por. Макарий, митроп., *История Русской Церкви*, кн. V, с. 387, przyp. 119.

⁵⁵ АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, нр. 359, к. 8 об.; Mironowicz, *Przywileje i nadania Cerkwi*, s. 106.

w Kobryniu dodali dwa uroczyska w pobliżu Kobrynia – Postryhaczynę (Chodowszczyznę) i Rylewsczczyznę⁵⁶.

Po śmierci męża Teodora Zofia Rohatyńska, wypełniając wolę nieboszczyka 10 czerwca 1491 roku nadała mnichom monasteru św. Spasa w Kobryniu sioło Korczycze, dziesiątą część dochodów z młyna na rzece Kobrynce, dziesiątą część kopy ze wszelkiego zboża z zamku i 16 saków miodu oraz dwie karczmy w mieście⁵⁷.

⁵⁶ АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, нр. 3418, к. 346; *Ревизия Кобринской экономики*, с. 308. Por. również *Acta Monasterii Abbatialis Kobryniensi OSBW (1758-1768). Status Causa klasztoru opactwa kobryńskiego ZSBW o dobra Kadzielnicę i Kotówkę. 1490*. „Kniaź Iwan Semenowicz Kobryński do dawniejszego od antecesorów swoich fundowanego klasztoru kobryńskiego uczynił fundusz na diakona nadając dwie uroczyska Chodowszczyznę albo Prostryhaczynę i Rylczewsczczyznę, poblizu gruntów funduszowych klasztornych i wioski jako z niższych potrzeba i jon swój fundusz podług staroświeckiego zwyczaju w Ewangelii wpisał, która dotychczas ona deperiiis [straciła – A.M.]. Jednak, że ta w Ewangelii była sądownie recognita [poprawiona – A.M.] była”. *Acta Monasterii Abbatialis Kobrynesis 1758-1768. Annus Era Christianae 1759, Mensis Januarius*. Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, Vlinius, F-4, A-299, nr 18214, k. 178.

⁵⁷ Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, Vlinius, F-4, A5-390, k. 1-1v; F-80, nr 33, k. 1. Kopia pergaminowa nadania z mylną datą roczną 1497 roku monasterowi przez księżną Teodorę. Dokument został potwierdzony 5 października 1512 roku przez Zygmunta I Starego. АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, нр. 206, к. 16. „Dokumentów klasztoru archimandrii kobryńskiej cerkwi Św. Spasa. To jest funduszów, przywilejów od Jaśnie Oświeconych Książąt udziałnych dóbr kobryńskich, dziedziców a od Najjaśniejszych Regentów Polskich potwiermowanych. Tudzież procesów, powodów, mandatów, dekretów asesorskich i relacyjnych i listów upominalnych, etc. etc. od Wielebnego księdza Andrzeja Bienieckiego, archimandryty kobryńskiego, oficjałata wileńskiego, nowogródzkiego (...) do grodu Brzeskiego oddanych 4 maja 1744 Anno. [k. 1v.] Wo imia Światoj Trojcy. Ja kniahinia Iwanowaia Semenowaia Theodora Kobrynskaia doczka Pana Rohatynskoho, iż to był mój muž kniaź Iwan Semenowicz Kobryński, nieboszczyk mój zmyślił był so mnoiu i chotił był zapisat desiatynu ko monastyru, ko światomu Spasu w Kobryni. I no, że nieboszczyk kniaź Iwan Semenowicz, muž moj ze świata seho poszoł, a toje diesietyny nie pospił zapisaty, i schodziaczy z toho świta kniaź Iwan, nieboszczyk muž mój, howorył nam i kazał zapisaty ko monastyru Światomu Spasu w Kobrynie, seło Korczyczy i so wsimi daczami, i z medowymi, i z hroszowymi, i z ludom, i zo wsim z tym szto koli dawali prodkom naszym, i na potym nam samym; a dwie karczmy wolnych w Kobryni. Pro toż ja toho niechotiliśmy położyty na muža mojego duszy i zapisaliśmy podłuh słowa muža mojego, kniazia nieboszczyka, wsiamy i desiatynu ko Światomu Spasu ko Kobrynia, z młyna szto na recy na Kobryncy, diesiatynu mirku i od żyta, diesiatynu kopu u Kobryni i od jaryny wsiakoj diesiatynu kopu u Kobryni zapisaliśmy, po duszy swojego muža nieboszczyka kniazia podłuh słowa muža mojego ko monastyru Światoho Spasa dwie karczmy wolnych w Kobryni zapisaliśmy, po duszy mojego kniazia (k. 2). nieboszczyka podłuh słowa muža swojego ko monastyru, ko światomu Spasu w Kobrynie, seło Korczyczy so wsimy dochody i z daniu spolu i domu, i z hroszmi i z wsimi dochody, z tymi szto koli predkom naszym tyje Korczyczanie dawali i nam samym, a tomu ihumenu spaskomu Andreju i na potym naszym ihumenom, koto-ry tam budut w monastyri Swiatoho Spasa w Kobryni, iżby derzał sobi popa, każdoho dnia nie omieszkała Bożestwienaja służba, a zapisaliśmy tyje diela wiecznie nieporuszono wo sei wik i w buduszczy a nie ustupatsia w tyje diła inszomu nikomu szto żeśmo zapisali, po duszy kniazia nieboszczyka, muža mojego, do monastyra Swiatomu Spasu do Kobrynia, A ktoż by miał inszy wstupaty w tyje diela i poruszty nasz zapis, toj się rozsudyt so mnoju na onom strasznom sudu, piered miłosierdnym Bohom. Bohu naszomu sława wo wieki wiekow, Amin. Tyje lude ich zelmi z starodawna w swoich hranicach majut. Wedłuh teho jak wspano. W listi kniahini Iwanowai Semenowicza

W bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego zachował się oryginał aktu z 10 czerwca 1491 roku. Zgodnie z wolą zmarłego księcia, wdowa Teodora Iwanowna zapisała wieś Korczycze, dziesięcinę z młyna nad rzeką Kobrynką, dziesięcinę z chleba i dwie karczmy w Kobryniu. Księżna Teodora Zofia Rohatyńska zauważyła przy tym, że „mój zmarły mąż pochodził z tego świata, ale nie miał czasu spisać tej dziesięciny, a schodząc z tego świata, ksiązę Iwan, mój zmarły mąż, powiedział nam i kazał nam to spisać”. Oprócz majątku zmarły pozostawił polecenie duchowe, ażeby ihumen Andrzej monasteru spaskiego, a po nim inni jego przełożeni, którzy kiedykolwiek będą służyli w klasztorze, by codziennie Służbę Bożą sprawowali bezbłędnie. Wśród świadków tego nadania był biskup włodzimiersko-brzeski Wasian I (1487-1497)⁵⁸. Wspomniany w nadaniu księżnej Teodory Zofii Rohatyńskiej

Kobrynskoj, a na twerdost toho i peczat naszu kazaliśmo pryložyty k temu listu naszomu. Pisan w Krakowie, Lita Bożeho Tysiacza piatsot wtoroho nadcat, miesieca Octobra, dnia piatoho, indykta pierwszoho. Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščiu skyriuje, Vlinius, F-4, A-6, nr 614, k. 2-2v, 8-8v; АЗР, т. V, с. 3-4; Wolff, *Kniaziovie litewsko-ruscy*, s. 163; *Ревизия Кобринской экономики*, с. 330.

⁵⁸ Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščiu skyriuje, Vlinius, F-80, nr 33, k. 1. Kopia dokumentu z 10 czerwca 1491 roku mylną datą roczną. „Także w roku 1497 juni 10 dnia Jaśnie Oświecony Książę Iwan i żona Theodora de domo Rohatyńska, funduszu poprawili ich rodziców, nadali wieś Korczycze, to jest Kohaczy Zabuzki i Owady z młyna kobryńskiego dziesiątą miarkę wszelkiego zboża, dziesięcinę z gruntów miejskich, pod którym sto włók się znajduje oraz karczem dwie wielkich w samym mieście wiecznemi czasy na monaster Świątego Spasa nadali i zapisali”. Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščiu skyriuje, Vlinius, F-4, A-5, nr 613, k. 1. „Спаса село Корчичи съ людьми и со всѣми данями – медовыми и трошовыми, двѣ вольныя корчмы въ Кобринѣ, десятину, десятую мѣрку ржи съ мельницы на рѣчкѣ Кобринкѣ и десятую копу ржи и яроваго хаѣба съ Кобрина. въ Кобринѣ село Корчичѣ со всеми доходы, и съ данью, и съ полудьемъ, и съ грошми, и со всеми съ тыми доходы (...) Маеть онѣ по немь будучий игумены святого Спаса тое вышей реченое село Корчичи со всеми людьми того села. А тому игумену Спаскому Андрѣю и по немь будучий игумены святого Спаса инымъ игуменомъ, который тое вышейреченое село Корчичи со коли будутъ служити въ монастыри святого людьми того села, и двѣ корчмѣ въ мѣстѣ Спаса въ Кобрини приказуемъ, ижьбы Кобринскомъ и мѣрку што зъ млына, и держаль собѣ попа, ижьбы каждого дня не десятину со всего збожья къ той церкви помѣшкивала божественная служба”. АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, nr. 343, к. 292; АЗР, т. V, с. 3-4; Макарий (Булгаков), *История Русской Церкви*, кн. 4, ч. 1, с. 35. Kopia pergaminowa nadania z mylną datą roczną 1497 roku monasterowi przez księżną Teodorę. Dokument został potwierdzony 5 października 1512 roku przez Zygmunta I Starego. „Dokumentów klasztoru archimandrii kobryńskiej cerkwi Św. Spasa. To jest funduszów, przywilejów od Jaśnie Oświeconych Książąt udzielnych dóbr kobryńskich, dziedziców a od Najjaśniejszych Regentów Polskich konfirmowanych. Tudzież procesów, powodów, mandatów, dekretów asesorskich i relacyjnych i listów upominalnych, etc. etc. od Wielebnego księdza Andrzeja Bienieckiego, archimandryty kobryńskiego, oficjałata wileńskiego, nowogródzkiego (...) do grodu Brzeskiego oddanych 4 maja 1744 Anno. [k. 1v.] АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, nr. 206, к. 16.; Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščiu skyriuje, Vlinius, F-4, A-6, nr 614, k. 2-2v, 8-8v; АЗР, т. V, с. 3-4; Wolff, *Kniaziovie litewsko-ruscy*, s. 163; *Ревизия Кобринской экономики*, с. 330. Później dokument ten został wielokrotnie potwierdzony przez królową Bonę Sforzę w Wilnie 6 września 1531 roku i 16 lipca 1541 roku oraz przez Władysława IV Wazę w Krakowie 19 lutego 1633 roku i 16 lutego 1637 roku. Por. Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščiu skyriuje, Vlinius, F-4, A-6, nr 395; АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, nr. 343,

ihumen Antoni uzyskał od Zygmunta Starego potwierdzenie praw do monasteru kobryńskiego w Krakowie 5 października 1512 roku i dodatkowo otrzymał „grunty orne w Kustowiczach i Szypowiczach oraz las Kostrejewski poza granicami miejskimi, młyn na rzece Szewni, który miele na wiosnę, jeśli jest woda, dwa wiadra miodu z Dankowicz i ziemię bartną w Szczerczewi i u Sobolewych, którzy płacą z niej po trzy grosze”⁵⁹. Kolejnym przełożonym klasztoru był archimandryta Józef, który 8 września 1526 roku zapisał w testamencie część własnego majątku ruchomego kniaziowi Eliaszowi Konstantynowiczowi Ostrogskiemu⁶⁰.

Kobryń w dobrach gospodarskich

Po śmierci Iwana Semenowicza księstwem kobryńskim zarządzała do 1512 roku wdowa po nim, Teodora (Zofia), która wyszła najpierw za mąż za Jerzego Pacewicza⁶¹, a po raz drugi w 1508 roku za księcia Mikołaja Radziwiłła⁶². W 1512 roku po jej śmierci Kobryń przeszedł w ręce młodszej siostry kniazia Iwana Semenowicza – Anny Semenówny Kobryńskiej. W 1501 roku ostatnia przedstawicielka rodu książąt kobryńskich Anna Semenówna została żoną marszałka królewskiego Wacława Kostewicza⁶³ i przyjęła katolicyzm, po czym w Kobryniu wybudowano kościół. Wacław Kostewicz, żeniąc się księżną Anną, otrzymał od niej w 1502 roku zapis na część księstwa kobryńskiego (na Hruszowej i Czerewczycach). Z tego okresu pochodzi pierwsza pisemna wzmianka o gminie żydowskiej w Kobryniu. W dokumencie z 1514 roku król Zygmunt I Stary potwierdził przywileje dla Żydów z Kobrynia, nadane w 1503 roku gminom żydowskim na Litwie przez Aleksandra Jagiellończyka.

Wacław Stanisławowicz Kostewicz, po śmierci żony Anny Kobryńskiej Bielskiej, otrzymał 6 kwietnia 1516 roku od króla Zygmunta Starego księstwo kobryńskie w dożywotnie władanie (dzierżawę). Monarcha zastrzegł jednak, że po jego

k. 292 об; кол. 52, оп. 1, нр. 206, к. 16; АЗР, т. V, с. 2-6. Vilnius universiteto biblioteka, Rankraščiu skyriuje, Vlinius, F-4, A5-390, k. 1-1v.

⁵⁹ Vilnius universiteto biblioteka, Rankraščiu skyriuje, Vlinius, F-4, A-6, nr 614, k. 8v-9; АВАК, т. III, *Акты Брестского городского суда XVI-XVIII вв.*, Вильна 1870, № 1, с. 1-3; Макарий (Булгаков), *История Русской Церкви*, кн. 5, с. 123.

⁶⁰ „Potwierzenie kniazia Ili Konstantynowiczu Ostrozskomu reczy ruchomych od archimandryta kobrynskoho jemu po swoim żywote zapisanych, nr 331”. АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, нр. 359, к. 23; Mironowicz, *Przywileje i nadania Cerkwi*, s. 140. Druk potwierdzenia królewskiego z 8 września 1526 roku, „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 12 (1522-1529): *Užrašymų knyga 12*, Parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius 2001, s. 470-471.

⁶¹ Jerzy Pacewicz (Pac; zm. 1505), marszałek królewski i namiestnik kowieński, kowieński, nowogródzki i połocki (1496-1501), wojewoda kijowski ok. 1486 roku, dzierżawca merecki. Boniecki, *Poczet rodów*, s. 270, 283.

⁶² Mikołaj I Radziwiłł (1440-1509), kanclerz wielki litewski i wojewoda wileński od 1492 roku, kasztelan trocki od 1488 roku, namiestnik bielski i smoleński. K. Pietkiewicz, *Radziwiłł (Radziwiłłowicz) Mikołaj h. Trąby*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, z. 125, red. E. Rostworowski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1987, s. 315-316.

⁶³ Wacław Stankowicz Kostewicz (zm. 1532), marszałek królewski (1511), marszałek gospodarski (od 1509), dzierżawca kobryński, starosta kobryński, dorsuniski (1510-1514). Wiśniewski, *Wacław Kostewicz*, s. 344-345.

zgonie zamek z ekonomią obejmie królowa Bona⁶⁴. Nowy dzierżawca potwierdził przywileje cerkwi w Kobryniu, a w 1522 roku ufundował kościół w Dobuczynie (Prużanach). Tymczasem Zygmunt Stary, wbrew wcześniejszym zobowiązaniom, już w 1522 roku dał przywilej na księstwo kobryńskie królowej Bonie. Waclaw Kostewicz nie zrezygnował z tytułu dożywotniego dzierżawcy Kobrynia, ale musiał podporządkować się decyzjom królowej Bony⁶⁵. W 1520 roku Zygmunt Stary włączył księstwo kobryńskie do dóbr hospodarskich, jako powiat do województwa podlaskiego. W latach 1520-1566 Kobryń wchodził w skład powiatu kobryńskiego w województwie podlaskim, od 1566 roku znalazł się w granicach województwa brzesko-litewskiego.

W 1528 roku królowa Bona wymogła na Kostewiczu rezygnację z prawa do księstwa, za co mianowała go pierwszym starostą kobryńskim. Waclaw Kostewicz zgodził się na żądanie królowej, tracąc przy tym dobra na Hruszowej i Czerewczycach. Waclaw Kostewicz zmarł jako pierwszy starosta kobryński w 1532 roku. Po jego śmierci królowa Bona przejęła księstwo kobryńskie, które z dobra lennego za czasów książąt Kobryńskich stało się dobrami „stołu królewskiego”. Bona objęła osobiście dobra kobryńskie dopiero w 1549 roku, po śmierci króla Zygmunta Starego i korzystała z dochodów z niego aż do swego wyjazdu do Włoch w 1556 roku. Królowa Bona, troszcząc się o swoje mienie, nieraz przyjeżdżała do Kobrynia, dbała o rozwój rolnictwa, handlu, rzemiosła, budownictwa w mieście. Za jej panowania został zbudowany kanał nazwany „Kanałem Królowej Bony”, który znajdował się przez południowo-zachodnią część miasta. Po wyjeździe Bony, Kobryń z całą majątnością nadal należał do dóbr królewskich. Stan taki utrzymywał się za panowania kolejnych królów Zygmunta Augusta, Henryka Walezego i Stefana Batorego.

W połowie XVI wieku granice ekonomii pokrywały się całkowicie z granicami ówczesnego powiatu kobryńskiego⁶⁶, który położony był pomiędzy rzeką Jasiołdą na północy a bagnami górnego biegu Piny i Prypeci na południu. Ówczesny powiat kobryński usytuowany był nad systemem wodnym Muchawca (prawobrzeżny dopływ Bugu) i jego dopływów: Muchy, Horodecznianki, Szewenki, Szewni, Polachwy, Trościanicy i innych. Osadnictwo na terenie Kobryńszczyzny miało charakter wspiarski. Powstawały osady gospodarczo-kulturalne, wśród poleskich bagien i puszcz. Wyspy osadnicze, stopniowo rozrastając się na Kobryńszczyźnie, tworzyły nowe konfiguracje administracyjne⁶⁷. Obraz akcji osadniczej na Polesiu przedstawiał liczne szachownice gruntów włościańskich i ziemiańskich⁶⁸.

⁶⁴ „Lietuvos Metrika”, [Knyga Nr. 230 (11)] (1542 m.). 11-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pa-baigos kopija), Parengė I. Valinonytė, S. Viskantaitė, L. Steponavičienė, Vilnius 2001, nr. 67, s. 83.

⁶⁵ Wiśniewski, *Waclaw Kostewicz*, s. 344.

⁶⁶ Jakubowski, *Mapa Wielkiego Księstwa Litewskiego*, s. 7; Wysłouch, *Rozwój granic i terytorjum*, s. 3. Por. W. Kamieniecki, *Rozwój własności na Litwie w dobie przed I Statutem (Studia historyczno-gospodarcze)*, Kraków 1914, s. 64-68.

⁶⁷ М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. II, Львів 1905, с. 304.

⁶⁸ Грушевський, *Пинское полесье*, с. 159.

W 1563 roku Dymitr Sapieha przeprowadził lustrację dóbr ekonomii kobryńskiej⁶⁹. Wynika z niej, że miasto posiadało 130 włóki ziemi, z których 78 podlegało opłacie czynszu, z każdej po groszy 30, a za tłoki po groszy 12. Ponadto 22 włóki były wolne od wszelkich opłat i powinności; na urząd zamkowy włók 3, ihumena prawosławnego monasteru – 2, diakonów cerkwi Przemienienia Pańskiego – 2, na trzy cerkwie: Narodzenia NMP, św. Piotra i św. Pawła oraz św. Mikołaja włók 6, na wójtostwo – 1, na puszkarstwo – 1, na mularstwo – 1, kowalstwo – 1, rybołówstwo – 2. Ostatnie zaś 30 włóki zaliczono miastu jako naddatek. Z uwagi, iż były to błota i nieużytki, włóki te były zwolnione od wszelkich opłat. Lustracja wymienia następujące ulice miasta: Ozarnawczycką, Rateńską, Pińską (przy której było 28 placów należących do plebanii, wolnych od opłat), Błocką nad Kobrynką, Ostromęcą i Brzeską (obie za rzeką Muchawiec). Oprócz czterech cerkwi prawosławnych w lustracji wymieniony został kościół katolicki przy ulicy Pińskiej⁷⁰. W Kobryniu były w połowie XVI stulecia cztery cerkwie (Przemienia Pańskiego (Spaska), Narodzenia NMP, św. Piotra i św. Pawła oraz św. Mikołaja), kościół i drewniany zamek⁷¹.

Po zgonie Stefana Batorego ekonomia kobryńska została oddana w oprawie królowej, wdowie po nim, Annie Jagiellonce. Od 1576 roku starostwem kobryńskim zarządzała więc królowa Anna Jagiellonka, córka Bony i Zygmunta Starego. Uwolniła ona miasto od licznych powinności związanych z prawem ziemskim, a 5 stycznia 1589 roku uzyskała dla mieszkańców Kobrynia u króla Zygmunta III Wazy przywilej na prawo magdeburskie. Na terytorium dolnego zamku wybudowany został ratusz. W herbie Kobrynia umieszczono wizerunek św. Anny. Kobryń

⁶⁹ Lustracja Kobryńskiej Ekonomii, dokonana w 1563 roku przez Dymitra Sapiechę jest podstawowym źródłem dla poznania terytorium powiatu kobryńskiego w połowie XVI wieku. *Ревизия Кобринской экономики*, с. 3-30. W skład ekonomii kobryńskiej wchodziły, według wspomnianej lustracji, miasta: Kobryń, Dohuczyn (Prużany) i Horodec oraz 6 włości: kobryńska, czerewaczycka, wiezecka, horodecka, dobuczyńska i błudeńska z 98 siołami.

⁷⁰ *Ревизия Кобринской экономики*, с. 3-30.

⁷¹ С. Шошвич, *Предисловие*, [в:] *Ревизия Кобринской экономики*, с. X-XI. Centralnym punktem w Kobryniu był zamek – górny (Wysoki) i dolny (Podgrodzie). Okres jego powstania datuje się na XIV stulecie. Górny zamek znajdował się na usypanym pagórku (zamkowa góra). Zamek dolny rozmieszczony był wokół zamku górnego, głównie na terenie, gdzie obecnie znajduje się zbudowany w 1866 roku sobór Aleksandra Newskiego. Granica zamku dolnego sięgała do linii obecnego mostu. Obronną rubież stanowiła fortyfikacja z XIV wieku oparta na rzece Kobrynce, wpadająca do Muchawca, zabagniony łęg i głęboki rów z północnej strony. Wejście do zamku stanowiła wieża (brama), prowadząca poprzez zwodzony most nad Kobrynką. Zamek miał osiem wież. Wejście na zamkowe podwórze przebiegało przez główną dwukondygnacyjną wieżę. Zamek otoczony był ponad trzydziestometrowym murem. Przy wschodniej wieży zamku znajdował się młyn. Dolny zamek, zgodnie z inwentarzem z 1597 roku, wykorzystywany był na funkcje administracyjne starostwa kobryńskiego. Tam znajdował się budynek mieszkalny starosty, trzy domy, oficyna, a także szereg budynków gospodarczych. Ściany zamku były wzmocnione ze zewnętrznej strony ziemnym nasypem. Zamek stopniowo popadał w ruiny. Ostatecznie wał i zamkowa góra zostały rozebrane podczas budowy drogi warszawsko-moskiewskiej w latach 40. XIX wieku. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 4, red. F. Sulimierski, W. Walewski, Warszawa 1983, s. 206.

uzyskał wolny wręb do puszczy na opał i budowę, jarmarki na Narodzenie NMP i na święto Objawiania Pańskiego oraz cotygodniowe targi w poniedziałek. Żydzi w sprawach handlowych otrzymali równe prawa z pozostałymi mieszkańcami. Po śmierci Anny Jagiellonki w 1596 roku ekonomię kobryńską przejęła królowa Konstancja, druga żona Zygmunta III Wazy.

Dzieje monasteru Przemienienia Pańskiego do końca XVI stulecia

Monaster Przemienienia Pańskiego w Kobryniu rozwijał się dynamicznie do połowy XVI stulecia. Nadania klasztorowi i jego przywileje były kilkakrotnie potwierdzane przez panujących, m.in. przez Zygmunta I Starego w Krakowie 5 października 1512 roku⁷² oraz dwukrotnie przez królową Bonę Sforzę w Wilnie 6 września 1531⁷³ i 16 lipca 1541 roku⁷⁴.

Na zapisy fundatorów z XV wieku powoływali się później duchowni kobryńscy, np. w 1531 roku w sprawie nadania na cerkiew Narodzenia NMP w Kobryniu. Świadczą o tym następujące dokumenty: Pokładanie od popow kobryńskich horodowych Fedora i brata jeho Jacka listu kniehini Semenowej na cerkow horodowoju, nr 139⁷⁵ i Pokładanie od popow Fedora listu kniazia Iwana Kobrynsoko na cerkow Swetoje Preczystoje tej cerkwi, nr 139⁷⁶.

Powodem potwierdzenia przywilejów nadanych klasztorowi kobryńskiemu przez królową Bonę były trudności z wyegzekwowaniem dziesięciny oraz dochodów z młynów i karczm. Królowa upomniała starostę kobryńskiego Wacława Kostewicza „ażeby i miarka z pomienionego młynu i szynku w karczmach funduszowych cerkiewnych monastyrowi kobryńskiemu więcej od zamku bronione nie były”⁷⁷. Dodatkowo władczyni w liście z 16 września 1531 roku zabraniała staroście utrudniania poboru przez mnichów dochodów z szynków i karczm⁷⁸. Po wieloletnich sporach sąd potwierdził monasterowi Przemienienia Pańskiego

⁷² Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, Vlinius, F-4, A-6, nr 390; АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, нр. 343, к. 292 об.; АЗР, т. V, с. 4.

⁷³ „1531 Pokładanie od ihumena kobrynsoko funduszu kniehini Iwanowoje Kobrynskoje Fedory na monastyr Swetoho Spasa kobryński, nr 136”. АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, нр. 359, к. 8; Mironowicz, *Przywileje i nadania Cerkwi*, s. 105. Było to potwierdzenie funduszu z 1491 roku księżnej Teodory Rohatyńskiej, wdowy po księciu Iwanie Semenowiczu Kobryńskim na rzecz monasteru Przemienienia Pańskiego i jego przełożonego archimandryta Wassiana – późniejszego biskupa włodzimiersko-brzeskiego (1500-1512). АВАК, т. III, с. 1-2; т. XXXIII, Вильна 1908, с. 36-37; АЮиЗР, т. I, с. 23-24; АЗР, т. V, нр. 2, с. 4.

⁷⁴ Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, Vlinius, F-4, A-6, nr 391; АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, нр. 343, к. 292 об.; АЗР, т. V, с. 4.

⁷⁵ АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, нр. 359, к. 8; Mironowicz, *Przywileje i nadania Cerkwi*, s. 105. Na zapisy te powoływano się również w XVI stuleciu. АЮиЗР, т. I, нр. 226, 227, 228; Макарий, митроп., *История Русской Церкви*, кн. V, с. 90.

⁷⁶ АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, нр. 359, к. 8; Mironowicz, *Przywileje i nadania Cerkwi*, s. 105; Макарий, митроп., *История Русской Церкви*, кн. V, с. 90.

⁷⁷ *Ревизия Кобринской экономики*, с. 340.

⁷⁸ Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, Vlinius, F-4, A-6, nr 614, к. 2v-3.

prawo do dochodów z karczm i możliwości połowu ryb w rzekach: Muchowiec, Litewka i Dubinka⁷⁹.

Na początku lat 40. XVI wieku monaster został pozbawiony części swojego uposażenia. Po śmierci Iwana Semenowicza wdowa po nim Teodora wyszła ponownie za mąż za Mikołaja Radziwiłła, zmieniła wyznanie z prawosławia na katolickie i przyjęła nowe imię Zofia w 1508 roku. Teodora (Zofia) zapisała w 1512 roku Stanisławowi Zembockiemu, postarości kobryńskiemu, dwa uroczyszcza należące do klasztoru – Postryhaczyznę (Chodowszczyznę) i Rylewszczyznę, zapisane monasterowi w 1490 roku na utrzymanie diakona⁸⁰.

Monaster rozpoczął wieloletnie starania o odzyskanie swoich dóbr od syna bojarą kobryńskiego Stanisława Zembockiego – Mikołaja. W imieniu klasztoru występował ówczesny archimandryta Wassian. Dnia 16 lipca 1541 roku królowa Bona dekretem zadwornym nakazała Mikołajowi Zembockiemu zwrócić monasterowi przeznaczone na utrzymanie diakona uroczyska nazwane Kadylnica i drugie „przez nie idącego brodu Kotowaja hat”, nazwane Kotówką a teraz wioska Kołaszce⁸¹. W dekrete przyznającym monasterowi uroczyska, aprobowano fundusz Iwana Semenowicza i skasowano zapisy Teodory (Zofii) Radziwiłłowej. Polecono też „uzurpatorowi” bojarowi kobryńskiemu Zembockiemu usunąć swoich poddanych i rozebrać budynki postawione na klasztornych ziemiach⁸². Dekret królowej nie został jednak wykonany i grunty monasterskie nadal pozostawały w rękach prywatnych. W 1542 roku komisarze królowej dokonali rozgraniczenia gruntów monasterskich z dobrami należącymi do okolicznych ziemian. W wyniku tego rozgraniczenia wieś Korczyce pozostała na uposażeniu monasteru⁸³.

Z połowy XVI stulecia posiadamy opis cerkwi monasterskiej Przemienienia Pańskiego. Według opisu inwentarzowego z rewizji zamku z 1549 roku przeprowadzonej przez Semena Jeskowicza Przysychockiego, sędziego grodzkiego kobryńskiego (1555-1559), w cerkwi, oprócz różnych przedmiotów kultu, znajdowała się cudowna ikona Matki Bożej, wykonana na desce na złotym tle, ozdobiona srebrnymi łańcuszkami i kosztownymi kamieniami. Wśród utensyliów cerkiewnych w świątyni były również: krzyż srebrny, pozłożony, kielich srebrny, łyżeczka (łyżycyca), diskos, gwiazda (zwiezdnicza) srebrna, pokrowiec duży (wozduch), ryzy (fieloń) adamaszkowe, ryzy atlasowe z aksamitem i złotym szalem, trzy inne ryzy (koszulki), trzy stichariony i trzy narękawek, trzy epitrachiliony, palica półsatynowa z krzyżem, dwa stichariony diakańskie, oraion, inny sticharion biały prosty, okład (koszulka) czarna, dwa ręczniki, jeden jedwabny, drugi tkany gładko, dwie kadzielnice mosiężne. W galerii cerkiewnej umieszczona została biblioteka, która posiadała rękopiśmienną starą Ewangelię („Евангелия, оправленная в серебро, позолоченная”), okutą w srebrną oprawę, wielkiego formatu, a także drugą dru-

⁷⁹ *Ревизия Кобринской экономики*, s. 353-359; АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, нр. 50, к. 12-12 об.

⁸⁰ АЮиЗР, т. I, нр. 43, с. 33-34; Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy*, s. 163-165; Boniecki, *Poczet rodów*, s. 270-271.

⁸¹ Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, Vlinius, F-4, A-299, nr 18214, k. 178.

⁸² Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, Vlinius, F-4, A-6, nr 949; АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, нр. 341а, к. 346; АЗР, т. V, с. 4; АВАК, т. XXXIII, Вильно 1908, нр. 2, с. 36-37.

⁸³ Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, Vlinius, F-4, A-6, nr 659, k. 1-1v.

kowana. Ponadto znajdowały się tam: „Триоди Постная и Цветная, 2 Октоиха, 12 Миней, 2 Пролога, Требник, Апостол; Устав «в половину дести», Служебник «в десть на золоте, гривенка серебряная витая»⁸⁴.

Z uposażenia cerkwi Przemienienia Pańskiego wymienia się: obraz Przemienienia Pańskiego „namiestny” – przy nim hrywna⁸⁵ srebrna, mała i duża kręcona, i dwie kręcone hrywny, hrywna płaska, mała, druga srebrna hrywna płaska; drugą ikonę Przemienienia Pańskiego starą, z nią dwie skręcone srebrne hrywny z kamieniami; czyli jeden obraz po prawej stronie klirosu (chóru), a na lewym klirosie wizerunek Najświętszej Bogurodzicy z Dzieciątkiem z pięcioma kręconymi srebrnymi hrywnami i inny obraz *Raduje się w Tobie* z trzema małymi kręconymi hrywnami. Ponadto znajdowała się ikona Zbawiciela, która nie została stworzona rękoma. Według inwentarza Deesis zapisano „na złocie, a pod Deesis święt Pańskich jest pięć obrazów, a dziesięć jest małych”. W carskich wrotach umieszczone były ikony na złotym tle, za prawym klirosem ikona Ukrzyżowania Pańskiego, w ołtarzu mała ikona Deesis na złotym tle, wizerunek Wieczery Pańskiej na złotym tle; pośrodku cerkwi znajdował się żyrandol (panikadiło) z dziewięcioma świecami i czterema połączanymi drewnianymi świecznikami⁸⁶. W połowie XVI stulecia monaster uposażony był w ziemie we wsiach Kustowicze i Brilewo oraz dobrach Imienin i Bystryca.

Dnia 13 lutego 1549 roku biskupem turowsko-pińskim został Wassian III (1549-1552), który przed objęciem katedry, pełnił godność archimandryty kobryńskiego monasteru Przemienienia Pańskiego. Wassian III został wyznaczony na katedrę pińską przez królową Bonę, która 12 lutego 1549 roku poleciła księżnej Aleksandrze Ostrogskiej przekazanie wszystkich ziem, poddanych i pożytków, należących do biskupstwa turowskiego, a znajdujących się w jej posiadaniu⁸⁷. Następnie królowa wydała specjalny przywilej, w którym powierzała katedrę

⁸⁴ АВАК, т. VI, *Акты Брестского городского суда, акты Брестского Подкоморского суда, акты Брестской Магдебургии, акты Кобринской Магдебургии, акты Каменецкой Магдебургии*, Вильно 1872, nr. 2, с. 492-494.

⁸⁵ Słowem „hrywna” lub „grzywna” określano wartość kruszcu. Na ziemiach białoruskich słowo „hrywna” w czasach średniowiecza i epoki nowożytnej oznaczało naszyjnik albo inną cenną ozdobę noszoną wokół szyi lub zawieszoną na ikonie.

⁸⁶ „Образ Преображения Господня наместный, при нем гривна серебра, малая и великая витая, а две гривны витых, а гривна плоская невеликая, а другая гривна серебра плоская”, др. образ Преображения Господня – „старый, при нем гривен серебряных витых две с камнями, то есть образ один на правом клиросе, и на левом клиросе образ Пресвятой Богородицы с Младенцем, гривен серебра при нем пять витых, а другой образ «О Тебе радуется», при нем три малых витых гривны. А образ Спасов Нерукотворенный”. Согласно описи, Деисус был написан „на золоте, а под Деисусом праздников Господских пять образов, а десять невеликих. А врата Царские и с киотом на золоте, за правым клиросом Распятие Господне, в ней на золоте в алтаре Деисус малый на золоте, а образ вечери Господней на золоте; посередине церкви паникадило мосяжовое в девять свечей, а четыре подсвечника деревянных позолоченных”, АВАК, т. VI, nr. 2, с. 493.

⁸⁷ А.С., Грушевский, *Пинское полесье: Ист. очерки. Очерк истории Туровско-Пинского княжества в составе Литовско-Русского государства XIV-XVI в.*, с. 68.

turowsko-pińską Wassianowi III wraz z należnym mu uposażeniem⁸⁸ oraz poleciła wojewodzie trockiemu, staroście mohylewskiemu, księciu Iwanowi Jurewiczowi Dubrowickiemu (1544-1549) przekazanie Wassianowi biskupstwa turowskiego i przestrzeganie wszystkich praw biskupów turowskich do majątków, położonych w posiadłościach Dubrowickich⁸⁹.

Więcej informacji o samym monasterze Przemienienia Pańskiego w Kobryniu posiadamy z lustracji klasztornej z 20 grudnia 1562 roku, która stanowiła część dokonanej na początku następnego roku *Rewizji ekonomii kobryńskiej*. Lustrację przeprowadzili komisarze królewscy Dymitr Sapieha i Hilarion Massalski. Wynika z niej, że w 1563 roku monaster Przemienienia Pańskiego znajdował się przy zamku. Usytuowany był z zachodniej strony od górnego zamku, z drewnianą cerkwią Przemienienia Pańskiego, na lewym brzegu Muchawca. Klasztor miał ogród i staw rybny. Podczas rewizji

(...) wymierzono i ograniczono klasztorowi i ihumenowi kobryńskiemu dodatek folwarku i wioski klasztornej, przyłączono gruntu ornego morgów 443 i prętów 15 a za nie dano bojarom inne grunta w odmianie (...). W tych w samych miejscach były uroczysszczu fundowane na diakona nazwane Kadylnica w tejsze rewizji specyfikator. Uroczysszczu Kadylnica w morgów 32, prętów 20 siedliszcza, ogrodów, sianożęci i pola tegoż to Mikołaja Zembockiego, któremu dekret królowej Jej Mości Bony nakazał był te dobra oddać klasztorowi kobryńskiemu na diakona⁹⁰.

Rewizja ekonomii kobryńskiej pokazała, że monaster posiadał place przy ulicy Pińskiej, za rynkiem, o powierzchni 12 prętów oraz ziemię: „morgi ihumena kobryńskiego nad Kobrynką i Muchawcem w tył prawej połąci ulicy Czerewaczyckiej. Tych morgów 6, prętów 24 od podatku i wszelkiej powinności wolne. Klin w końcu drogi Bołockiej od morg miejskich i odmiany Jana Świderskiego. Powinność z każdej morgi po groszy 3, a z każdego pręta, pieniędzy 1”. Z „popowskiego kontu” przynależało „ihumenowi kobryńskiemu za dziesięcinę na podstawie listu królewskiego 3 morgi, 20 prętów, naddatek 6 morg wolnizny. (...) I jeszcze grunt podły 2 morgi ihumenowi”⁹¹.

Pomimo że monaster otrzymał więcej, dodatkowo lepszych gruntów, to nie wszystkie wcześniej nadane mu zostały zwrócone. W sporze z rodziną Zembockich monasterowi udało się odzyskać wieś Korczyce. Folwark Kadylnica, mimo dekretu królowej Bony i decyzji komisarzy królewskich z 1563 roku, pozostawał nadal we władaniu Mikołaja Zembockiego⁹². W XVII i XVIII stuleciu o uroczysszcze Kadylnica właśnie toczyli jego spadkobiercy. Monaster stracił podczas przeprowadzonej lustracji wieś Petków, nadaną mu jeszcze przez Iwana Semenowicza⁹³. W 1564 roku

⁸⁸ Tamże, s. 69.

⁸⁹ АСПИИРАН, кол. 52, оп. 2, карт. 14, нр. 3/26.

⁹⁰ Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, Vlinius, F-4, A-299, nr 18214, k. 178.

⁹¹ Lietuvos valstybes istorijas archyvas, f. 634, op. 1, nr 58, k. 311; *Ревизия Кобринской экономии*, с. 7, 14, 27.

⁹² Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, Vlinius, F-4, A-6, nr 689; АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, нр. 341а, к. 272.

⁹³ Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, Vlinius, F-4, A-6, nr 949, k. 1-1v.

komisarze dokonali rozgraniczenia granic dóbr monasterskich z ziemiami wsi: Laskowo, Łowicze i Tyzawa, które należały do miejscowych bojarów⁹⁴.

W kolejnych latach monaster zmuszony był prowadzić zatargi o własne dobra z okolicznymi bojarami. Podmiotem sporu był m.in. młyn na rzece Trościanica, który należał do klasztoru i był obiektem zainteresowania szlachty. Ostatecznie 2 stycznia 1572 roku zawarto zgodę pomiędzy archimandrytą kobryńskim Joną Piotrowiczem a kasztelanem brzeskim Iwanem Mikołajewiczem Hajko (1566-1578) o zasady wspólnego korzystania z młyna i dostępu do rzeki Trościanicy w celu łowienia ryb⁹⁵. Pomimo ugody spór o użytkowanie młyna monasterskiego trwał do końca XVIII wieku. W konsekwencji już w drugiej połowie XVI stulecia spadły dochody monasterskie z młynów na rzece Kobrynce i dwóch karczm w Kobryniu. Zubożenie klasztoru nastąpiło zwłaszcza po 1589 roku, kiedy Kobryń otrzymał od króla, za wstawiennictwem Anny Jagiellonki, prawo magdeburskie⁹⁶. Wzrosło wówczas znaczenie okolicznych ziem, w tym również tych należących do monasteru. O odzyskanie niektórych z nich i należnych monasterowi dochodów zabiegała sama królowa. Świadczy o tym postanowienie Anny Jagiellonki w sprawie zwrotu ziemi klasztornej z 5 maja 1589 roku.

Anna, Bożej łaski królowa Polska, wielka księżna litewska, ruska, mazowiecka Pani, oznajmujemy tym listem naszymu komu o tym wiedzieć należało, iż pokazywał tu przed nami pop ruski z Kobrynia Rafał listy rewizorskie urodzonych Dmitra Sapiehy, Adama Pocięja, popom ruskim kobryńskim na cztery włóki gruntu przy wsi Ploskim z dawna dane; to jest trzy włóki wolne od czynszu, podatków, wszelkiej powinności a jedna na czynszu, która przed tym od Cerkwi Ruskiej Kobryńskiej popowi temuż była odjęta a inszemu poddanemu przez urzędnika kobryńskiego oddana. Przeto nas prosił tenże pop Rafał abyśmy mu tę włókę przywrócić rozkazali i one władzą naszą potwierdzić raczyli. Co my bacząc rzecz być słuszną nie chcąc nikomu a zwłaszcza duchownym ludziom nie umniejszając ani oddalać ale i owszem aby każdy przy swoim zostawał, na prośbę przerweczonego popa nie tylko pomieniony list rewizorski i trzy włóki w siele Ploskim leżące wolne od wszelkich czynszów i powinności mocą prawa naszego opisanego potwierdzamy i umacniamy ale i tę czwartą na czynszu gołem, którą już mu od tego czasu skoro tam ten terazniejszy possessor Jej podany nasz pożytek zboża z niej zbierze zaraz po zrżęciu wespół z drugimi trzema włókami krom żadnych podatków, robot i innych powinności trzymać i używać będzie z swemi potomkami. Co do wiadomości urodzonego Stanisława Warzyckiego, starosty kobryńskiego, dworzana naszego teraz i na potym będącego tym listem podawamy, nie umniejszając ale chcąc mieć aby przyrzeczonemu popowi tam tę włókę czwartą, która była odeszła, która poddany nasz teraz trzyma zaraz żyto mu zbierać przykazujemy poddanemu skoro z niej pożytek zboża zbierze z tej włóki aby ją zaraz w possessją używanie spokojne podał i one wespół z drugimi trzema wolnemi spokojnemu zachować ani żadnego podatku i powinności z tych trzech włók nie wyciągał ani po nie wołał, okrom tej czwartej z której tknie czynsz, której i tenże poddany possessor dawał do skarbu naszego będzie powinien,

⁹⁴ Tamże, nr 769, k. 1-2.

⁹⁵ *Ревизия Кобринской экономики*, с. 363.

⁹⁶ Tamże, с. 336.

oprócz jednak wszelkich robót i innych powinności od których wolnych byǳ ma. A na lepszą wiarę i świadectwo daliśmy mu ten list z podpisem ręki i z pieczęcią naszą w Warszawie, dnia piątego maja, roku MDLXXX dziewiątego⁹⁷.

Kolejną stratą dla monasteru okazały się należące do niego majątki Chodynicze i Nowosiółki, które graniczyły ze wsią Korczyce. Sąd podkomorski, nawiązując do ugody zawartej w 1572 roku pomiędzy monasterem a kasztelanem Iwanem Hajko, zwrócił uwagę, że mnisi nie posiadali młyna na rzece Trościanica, a na rzece Ora. Na podstawie tego omyłkowego zapisu sąd, a następnie Trybunał Litewski przekazał dochody ze spornego młyna szlachcie i nakazał ponowne rozgraniczenie dóbr⁹⁸.

Archimandrię kobryńską panujący traktowali jako rozdawnictwo dóbr poddanym za zasługi dla kraju, w tym osobom świeckim. Stefan Batory w lipcu 1576 roku przekazał monaster Przemienienia Pańskiego w Kobryniu dworzaninowi Mikołajowi Kirdejewiczowi Krzyczewskiemu za jego „uczciwe i wierne służby”⁹⁹. Do tej pory monasterem zarządzał Wasyl Grigorewicz, a po jego śmierci król, za namową okolicznej szlachty, przekazał archimandrię wraz z uposażeniem i dochodami w ręce dworzanina Mikołaja Kierdejewicza (Krzyczewskiego)¹⁰⁰, który pochodził ze szlachty brzeskiej. Archimandryta krótko zarządzał monasterem kobryńskim, zmarł bowiem pod koniec 1585 roku. W tej sytuacji 7 lutego 1586 roku Stefan Batory wydał przywilej na monaster kobryński miejscowemu szlachcicowi Iwanowi Bohuszewiczowi Hoholowi. O przekazanie klasztoru Hoholowi zabiegał u panującego kanclerz litewski Ostafi Bohdanowicz Wołłowicz (1579-1587). Warunkiem powierzenia godności przełożonego monasteru było przyjęcie przez Iwana Hohola stanu mniszego¹⁰¹. Ten obiecał spełnić żądanie króla, ale tego nie uczynił. Desygnowany przez władcę na archimandrię kobryńską kandydat prowadził liczne spory o majątki monasterskie z okoliczną szlachtą. Wiele wątpliwości budził sposób postępowania Iwana Hohola, który sądził się z byłym leśniczym kobryńskim Andrzejem Daniłowiczem Żyżemskim (1561-1567) oraz oskarżony był o pobicie woźnego brzeskiego Jakuba Bielousowicza Lepesowskiego¹⁰². Prawdopodobnie z uwagi na jego postawę moralną i liczne konflikty z okoliczną szlachtą Iwan Hohol jeszcze w 1589 roku nie miał święceń kapłańskich i występował jedynie jako „наречонный игумен Кобринский”. Nic też dziwnego, że

⁹⁷ Kopia listu Najaśniejszej Anny Królowej Polski z 1738 r., Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, Vilnius, F-4, A-6, nr 615, k. 2v-3.

⁹⁸ *Ревизия Кобринской экономии*, s. 361-380.

⁹⁹ АЮиЗР, т. I, nr. 172, с. 200-201.

¹⁰⁰ „Монастырь в месте нашем кобринском (...) перво чего держал подданный наш Василий Григорьевич, который недавно з света зшол” został przekazany Mikołajowi Kierdejewiczowi („дворянину Николаю Кирдеевичу в пожизненное управление”). Por. Przywilej Stefana Batoro z 23 lipca 1576 roku. *Жалованная грамота королевскому дворянину Николаю Кирдеевичу, о предоставлении ему в пожизненное управление Спасского Кобринского монастыря, с угодьями и доходами*, АЮиЗР, т. I, nr. 172, с. 201; Макарий (Булгаков), *История Русской Церкви*, кн. 5, Москва 1996, с. 220.

¹⁰¹ АЗР, т. III, Санкт-Петербург 1848, с. 302.

¹⁰² *Zeznanie woźnego powiatu brzeskiego Pawła Eskowicza Ancuta z 4 maja 1589 roku w sprawie napadu Iwana Bohuszewicza Hohola na Jakuba Bielousowicza Lepesowskiego*. АВАК, т. VI, nr. 39, с. 59-61.

namiestnicy monasteru traktowali klasztor jako miejsce zysku i nie troszczyli się o życie duchowne mnichów.

Dnia 11 lipca 1590 roku Iwan Hohol złożył skargę u podkomorzego brzeskiego Mikołaja Paca (1578-1595) na okolicznych ziemian: Kaspera Czanowickiego, Olechna Żdanowicz, Piotra Jakubowicza i jego synów. Skarżący zarzucał im zabranie włóki należącej do dóbr monasterskich „Imienin”. W skardze Iwan Hohol stwierdził, że „як дей продки его з давных часов тот кгрунт монастырский во Именине держали спокойнее, так и он дей сам в держанью был спокойном”¹⁰³.

Dopiero we wrześniu 1592 roku Iwan Hohol przyjął stan zakonny z imieniem Jonasz i oficjalnie został archimandrytą kobryńskim. Dnia 12 września tego roku podkomorzy brzeski Mikołaj Pac nakazał wypłacić rekompensatę archimandrycie Jonaszowi Hoholowi i nadanie mu ziemi za grunta odebrane monasterowi i dołączone do dóbr „Imienińskich”¹⁰⁴. Archimandryta Jonasz (Iwan Bohuszewicz) prowadził też spory z okoliczną szlachtą o inne grunta. W 1594 roku ziemianin powiatu brzeskiego Stanisław Wierbowski udowadniał przed sądem podkomorskim w Brześciu swoje prawa do dóbr monasterskich. Spór dotyczył gruntów nazywanych ziemiami „Iwanowskimi”, „należącymi do zesłego archimandryty kobryńskiego” Mikołaja Kirdejewicza¹⁰⁵.

Wassian nie był jedynym biskupem pochodzącym z monasteru kobryńskiego. Kolejnym ordynariuszem eparchii turowsko-pińskiej był Jonasz Hohol, archimandryta kobryński, który w 1594 roku otrzymał nominację na katedrę turowsko-pińską¹⁰⁶. Nadawanie przez króla przywileju z egzekutywą jeszcze za życia ordynariusza diecezji było wówczas powszechną praktyką. Należy przypomnieć, że Jonasz Hohol uzyskał przywilej na archimandrię kobryńską 7 lutego 1586 roku w Grodnie od króla Stefana Batorego (1576-1586)¹⁰⁷. Urząd biskupa pińsko-turowskiego objął zaś z nominacji Zygmunta III Wazy dopiero po śmierci władcy Leoncjusza Pełczyńskiego (1585-1595)¹⁰⁸. Biskup Pełczycki zmarł nagle w 1595 roku na skutek wypadku, kiedy wypadł z kolasy. Władca turowsko-piński został pochowany w monasterze leszczyńskim¹⁰⁹. Archimandryta kobryński Jonasz otrzymał od króla Zygmunta III Wazy przywilej na katedrę turowsko-pińską 22 września 1595 roku, a więc wkrótce po śmierci Leoncjusza Pełczyckiego.

W tym czasie w Kobryniu funkcjonowały cztery parafie prawosławne. Zachowane źródła najwięcej danych dostarczają do dziejów parafii św. Apostołów Piotra i Pawła. Parafia była dobrze uposażona, ale okoliczna szlachta i leśniczy

¹⁰³ АВАК, т. II, *Акты Брестского земского суда XVI-XVIII вв.*, Вильна 1867, nr. 7, с. 16-17.

¹⁰⁴ АВАК, т. VI, nr. 3, с. 147-149.

¹⁰⁵ АВАК, т. VI, nr. 4, с. 149-150

¹⁰⁶ . Chodynicky, *Kościół prawosławny*, s. 280-283.

¹⁰⁷ АСПИИРАН, кол. 52, оп. 1, nr. 206, к. 16 об.

¹⁰⁸ Mironowicz, *Biskupstwo turowsko-pińskie*, s. 219.

¹⁰⁹ Віктар (а. Васіль) Касцюк, *Очерки по истории Православия в Пинском Полесье (XVIII вв.)*, „Записки культурно-гістарычнай Калегіі імя Канстанціна Астаражскага”, „Брэсцкая друкарня”, 2002, с. 73; В. А. Теплова, *Пинско-Туrowsкая епархия накануне Брестской церковной унии*, „Вестник Белорусского экзархата”, т. 4: *1000-летие Туrowsкой епархии: Материалы XI Минских епархиальных чтений 24 июня 2005 г.*, Минск 2005, с. 22.

utrudniali proces otrzymywania należnych jej danin i czynszów. Drewniana świątynia parafialna wymagała pilnego remontu. O jej stanie i problemach parafii informuje decyzja komisarzy z 7 lipca 1577 roku, którzy przybyli do Kobrynia, ażeby rozpatrzyć skargę duchownego Semena Fedorowicza.

Melchior książę Giedrojc z łaski Bożej biskup żmudzki¹¹⁰, Jan Pałuski Dowgrid, marszałek Jego Królewskiej Mości, podkomorzy oszmiański, starosta niemonojcki¹¹¹, od Jego Królewskiej Mości, do dóbr gospodarskich w województwie brzeskim na rewizję wysłany. Stał przed nami świąszczennik kobryński cerkwi założenia świątych apostoł Petra i Pawła, Semen Fedorowicz, iż cerkiew taja świątych Petra i Pawła prodawno jest zbudowanaja z dwora gospodarsko-ho, ani od kul na poprawu tej cerkwi drewna nie było. Uże trocha nie powaliła. A leśniczy tej kobryńskiej puszczy brati zaboroniajot i prosit nas abychmo jemu na zbudowanaja nowoj cerkwi z puszczy gospodarskiej kobryńskiej derewa braty, pokol cerkow zbudowati, dozwołili. A tak my widiawszy w tom byli rzecz słusznuju i przystojnuju i zważajuczy to, aby za gospodarskoje zdrowie i za korolewskoje Jej Miłości w tej cerkwi Hospoda Boha proszono było, pozwoliliśmo temu świąszczennikowi Semenu Fedorowiczu z puszczy gospodarskiej kobryńskiej pokol ony świąszczennik tuju cerkow znouwu zbudujet i horodziel naprawit dobrowolne drewo braty czoho jemu leśniczy a nie osoczniiki boroniti nie majut. Ku tomu żałował tot, że świąszczennik nam swiatoho Petra, Semen Fedorowicz, na leśniczego kobryńskoho, na Pawła Wereszczaku¹¹² o to, ktoromu dań miedowa sakow dziesiat, jeszcze z nadania kniaziej kobryńskich na tuj cerkow Bożuju założenia Świątoho Petra, leśniczyje wsi przeszłyje dawali, a toj siej leśniczy Pan Paweł Wereszczaka za uradu swojego tod mid desiaty sakow od tej cerkwi Bożej dawati, nie widaczy dla czoho, nie chotiel i pokazał przed nami przywileje kniazia Semena Kobryńskoho pod pieczatium Jeho dany w ktorom piszet, iż budowawszy cerkow nie mało k tomu tuju deset sakow medu wsim leśniczym kobryńskim tiepier i na potym buduczym z puszczy Kobryńskiej wydawati na każdy hod wieli. A tak my baczaczy w tom rzecz być słuszna i przystojna, a k tomu bez szkody skarba Jeho Korolewskiej Miłości kazoliśmo temu Panu Pawłu Wereszczacy, leśniczemu kobryńskomu, tuju deset sakow medu na tuju cerkow Świątoho Petra na każdy hod wydawaty według ktoroho postanowlenija naszego i przywileju kniazia Semena Kobryńskoho na tuju Cerkow nadanaho i na potom buduczija leśniczyje kobryńskoje zachowaty dawat med spolna po desiaty sakow do tej cerkwi wydawati majut i na to my tomu świąszczenniku dali tot list nasz, pod pieczatmi pisan w Kobrynie, roku od Narodzenia Syna Bożeho tysiacza piatsot siemdziesiat semoho, miesieca julii, siemoho dnia. Melchior książę Giedrojc, biskup, Jan Pałuski, żmudzki komisarz JKM quid marszałek JKM. podkomorzy oszmiański¹¹³.

¹¹⁰ Melchior Giedroyc (1536-1608), biskup żmudzki (1576-1608).

¹¹¹ Jan Pałuski Dowgrid, marszałek gospodarski, dzierżawca niemonojcki, podkomorzy oszmiański (1566-1578).

¹¹² Paweł Wereszczaka, leśniczy kobryński (1577-1582).

¹¹³ „Z rewizji oryginalnej dwóch senatorów JW. Jego Mościa Księdza Melchiora Giedrojcia, biskupa żmudzkiego, JM Pana Jana Pałuckiego Dowgirda, marszałka JKM, podkomorzego orszańskiego, starosty niemonojckiego od roku 1577, która rewizja zamku JKM Kobryńskiego i całej ekonomii JKM Kobryńskiej służy tak duchownym jako i świeckim ludziom według postanowienia

Monaster kobryński wobec unii kościelnej

Stosunek monasteru kobryńskiego do przemian zachodzących w Cerkwi prawosławnej w drugiej połowie XVI wieku i do unii kościelnej wynikał z postawy poszczególnych jego przełożonych oraz z polityki biskupów diecezji włodzimiersko-brzeskiej i turowsko-pińskiej.

W przypadku ordynariusza włodzimiersko-brzeskiego Hipacego Pocięja (1593-1613) wiadomo, że był on jednym ze zwolenników i realizatorów unii kościelnej. Apologetą unii był też władca turowsko-piński. Jonasz Hohol, jeszcze jako nominat na biskupstwo turowsko-pińskie, podpisał się pod ustaleniami zawartymi w sprawie unii między władyką łuckim Cyrylem Terleckim (1585-1607) i władyką włodzimierskim Hipacym Pocięjem a katolickim biskupem lwowskim Bernardem Maciejowskim (1588-1600) w Torczynie pod Łuckiem 2 grudnia 1594 roku¹¹⁴. Archimandryta Jonasz uczestniczył w przygotowaniach soboru unijnego. W monasterze kobryńskim odbywały się w maju 1595 roku rozmowy biskupów Hipacego Pocięja i Cyryla Terleckiego w sprawie unii¹¹⁵. Jonasz Hohol był więc osobą wtajemniczoną w przygotowanie soboru brzeskiego. Podpis archimandryty kobryńskiego, biskupa nominata na katedrę pińską, występuje na dokumencie z 11 czerwca 1595 roku, obok nazwisk władyków: Pocięja, Terleckiego i Pełczyńskiego, deklarującym chęć władyków ruskich przystąpienia do unii¹¹⁶. Archimandryta Jonasz przebywał w monasterze Przemienienia Pańskiego w Kobryniu do 21 maja 1596 roku, kiedy król Zygmunt III Waza, nie zważając na liczne protesty prawosławnej szlachty, przekazał ośrodek zakonny zwolennikowi unii kościelnej władcy łucko-ostrogskiemu Cyrylowi Terleckiemu¹¹⁷. Jonasz objął za to uposażenie należne do biskupa turowsko-pińskiego. Przywilej ten stwierdzał, że król „darował” archimandrycie biskupstwo turowsko-pińskie za „podaniem” metropolity Michała Rahozy (1588-1599) oraz „za zaleceniem” biskupów włodzimiersko-brzeskiego Hipacego Pocięja i łucko-ostrogskiego Cyryla Terleckiego. Zygmunt III równocześnie zobowiązywał archimandrytę Jonaszę do uznania jurysdykcji papieskiej i podporządkowaniu się mu po objęciu diecezji turowsko-pińskiej.

Nowy ordynariusz diecezji Jonasz Hohol sprawował swą godność w latach 1595-1603. Jonasz Hohol, już jako biskup nominat, był zdecydowanym zwolennikiem unii. Stanowiska swego nie zmienił po samodzielnym objęciu diecezji w końcu 1595 roku. Za taką postawę wobec unii i odejście od prawosławia ordynariusz diecezji pińskiej został ekskomunikowany przez sobór antyunijny w Brześciu

Jaśnie Wielmożnych Ich Mościów Panów wyż pomienionych komisarzom Jego Królewskiej Mości”.
Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, Vilnius, F-4, A-6, nr 615, k. 1v-2.

¹¹⁴ АЗР, т. IV, Санкт-Петербург 1853, нр. 64, с. 91.

¹¹⁵ Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 291.

¹¹⁶ Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 293; С.С. Лукашова, „Мы, нижей подписанные...”
Львовский синод 1595 г. в истории Брестской унии, „Славянский альманах” за 2000 г., Москва 2001, с. 18.

¹¹⁷ Макарий (Булгаков), *История Русской Церкви*, кн. 5, с. 332.

18 października 1596 roku¹¹⁸. Pomimo ekskomuniki władcyka Jonasz Hohol pozostał na swojej katedrze do śmierci w 1603 roku.

Po unii brzeskiej monaster Przemienienia Pańskiego stał się klasztorem bazyliąńskim. W 1626 roku w jego murach odbywały się zebrania kongregacji bazyliąńskiej. W końcu XVI wieku należały do niego liczne obiekty sakralne i cele zakonne, które w XVII-XVIII wieku były wielokrotnie przebudowywane. Jego usytuowanie i uposażenie uczyniło z ośrodka bazyliąńskiego ważne centrum życia duchowego unitów w XVII i XVIII stuleciu. Przełożeni tego klasztoru byli często ordynariuszami diecezji. W licznych sporach z okoliczną szlachtą o dobra klasztorne odwoływano się wielokrotnie do jego przywilejów fundacyjnych i nadań, przytaczając zapisy księcia Semena Romanowicza Kobryńskiego sprzed 1460 roku, księżnej Juliana Semenówniej z synem księciem Iwanem Semenowiczem z 1465 roku i księżnej Teodory Zofii Rohatyńskiej z 1491 roku.

Monaster Przemienienia Pańskiego w Kobryniu odegrał ważną rolę w dziejach Kościoła prawosławnego w XV i XVI wieku. W kolejnych dwóch stuleciach klasztor kobryński był jednym z głównych centrów życia religijnego unitów. Książę kobryński Semen Romanowicz ufundował monaster Przemienienia Pańskiego jeszcze przed 1460 rokiem. Pozostający pod ktitorstwem i patronatem księżnej Juliany Semenówniej i jej syna Iwana Semenowicza stał się jednym z istotniejszych ośrodków życia monastycznego Kościoła prawosławnego na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego. Monaster był również ważnym ośrodkiem kulturalnym. Jego bogata biblioteka i zbiory literatury hagiograficznej były znane wśród innych placówek zakonnych. Bogate życie religijne spowodowało, że kilku przełożonych monasteru zostało ordynariuszami diecezji, a w szczególności eparchii turowsko-pińskiej (Wasjan i Jonasz). Swojego znaczenia jako ośrodka życia monaster nie stracił w okresie unickim.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Архив Санкт-Петербургского института истории Российской Академии наук в Санкт-Петербурге кол. 52, оп. 1, nr-y: 50, 206, 341a, 343, 359, 3418; kol. 52, op. 2, kart. 14, nr. 3/26. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Litewska, zespół nr 10, sygn. 29.

Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Biblioteka, Rankraščių skyrius (Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich, Oddział Rękopisów w Wilnie), F 264, nr 1217.

¹¹⁸ *Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском Военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе*, ч. 1, т. I, Киев 1859, с. 509-517; АЗР, т. IV, nr. 106, с. 141-145; A. Mironowicz, *Duchowni i świeccy wobec unii kościelnej na soborach brzeskich w 1596 roku*, w: *Rola laikatu w życiu Cerkwi*, red. M. Kuczyńska i A. Nowak, Białystok 2018, s. 38-50.

Lietuvos valstybes istorijas archyvas, f. 634, op. 1, nr 58.

Vilniaus universiteto biblioteka, tankraščių skyrius, Vilnius (Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego w Wilnie, Oddział Rękopisów) F-4, A-5, nr-y: 613; F4 – A-6, nr-y: 390, 391, 395, 614, 615, 659, 769, 949; F-4, A-299, nr 18214; F-80, nr 33.

Źródła drukowane

Akty, izdavaemye vilenskoû kommissieû, vysočajše učreždennoû dlâ razbora drevnih aktov v Vil'ne, t. II, *Akty Brestskogo zemskogo suda XVI-XVIII vv.*, Vil'na 1867; t. III, *Akty Brestskogo gorodskogo suda XVI-XVIII vv.*, Vil'na 1870; t. VI, *Akty Brestskogo gorodskogo suda, akty Brestskogo Podkomorskogo suda, Akty Brestskoj Magderburgii, akty Kobrinskoj Magderburgi, akty Kameneckoj Magderburgi*, Vil'no 1872; t. XXXIII, Vil'na 1908.

Akty, odnosâšiesâ k istorii Ūznoj i Zapadnoj Rossii, sobrannnye i izdannnye Arheografičeskoj komissieû, t. I, Sankt-Peterburg 1863.

Akty, odnosâšiesâ k Istorii zapadnoj Rossii, sobrannnye i izdannnye arheografičeskoû komissieû, t. III, Sankt-Peterburg 1848; t. IV, Sankt-Peterburg 1853; t. V, Sankt-Peterburg 1853.

Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, wyd. B. Gorczak, t. 3, 1432-1534, Kraków 1890.

Archiv Ūgo-Zapadnoj Rossii, izdavaemyj vremennoû komissieû dlâ razbora drevnih aktov, vysočajše učreždennoû pri Kievskom Voennom, Podol'skom i Volynskom general-gubernatore, č. 1, t. I, Kiev 1859.

„Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 1 (1380-1584): *Užrašymų knyga 1*, Parengė A. Baliulis ir R. Firkovičius, Vilnius 1998.

„Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 12 (1522-1529): *Užrašymų knyga 12*, Parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius 2001.

„Lietuvos Metrika”, [Knyga Nr. 230 (11)] (1542 m.). 11-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), Parengė I. Valinonytė, S. Viskantaitė, L. Steponavičienė, Vilnius 2001.

Mironowicz Antoni, *Przywileje i nadania Cerkwi i możnym ruskim w Wielkim Księstwie Litewskim*, cz. II, *Lata panowania Zygmunta Starego*, Białystok 2017.

Polnoe sobranie Russkih Letopisej, t. 2. Ipat'evskaâ letopis', Moskva 1998, Stlb. 903-904.

Polnoe sobranie Russkih Letopisej, t. 2. Ipat'evskaâ letopis', Sankt-Peterburg 1908, Stlb. 903-904.

Povesti vremennyh let, č. 2., Podg. teksta D.S. Lihačeva. Perevod D.S. Lihačeva i B.A. Romanova, Moskva-Leningrad 1950.

Revizîâ Kobrinskoj èkonomii, sostavlennâ v 1563 godu korolevskim Revizorom Dmitriem Sapegoj, s prisovokupleniem Aktov braslavskogo zemskogo suda, odnosâšiesâ k Kobrinskoj arhimandrii. Izd. Vilenskoj komissii dlâ razbora i izdaniâ drevnih aktov, Vil'na 1876.

Opracowania

„Arheologiâ Belarusi: Ęncyklapedyâ ũ 2 t.”, t. 1, Minsk 2009.

Balzer Oskar, *Genealogia Piastów*, Kraków 1895.

Baran Oleksander, *Mieszkańcy ośrodków grodowo-miejskich Rusi Halicko-Wołyńskiej: problemy prawne, ustrojowe, związki z zarządem terytorialnym*, „Res Historica”, 36 (2013) s. 87-101 .

- Bartnicki Mariusz, *Gramota księcia Włodzimierza Wasylkowicza. Wokół następstwa tronu w księstwie wołyńskim i halickim XII-XIII w.*, „Colloquia Russica. Series 2”, 3 (2017) s. 257-269.
- Batûškov Pompej Nikolaevič, *Volyn'. Istoričeskiâ sud'by Ūgo-Zapadnogo kraâ*, Sankt-Peterburg 1888.
- Boniecki Adam, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa 1887.
- Ermalovič Mikola, *Staražitnaâ Belarus'. Polacki Novagorodski peryady*, Minsk 1990.
- Fijałek Jan, *Średniowieczne biskupstwa Kościoła wschodniego na Rusi i Litwie*, „Kwartalnik Historyczny”, 10 (1896) s. 487-521.
- Fijałek Jan, *Średniowieczne biskupstwa Kościoła wschodniego na Rusi i Litwie*, „Kwartalnik Historyczny”, 11 (1897) s. 59-61.
- Golubinskij Evgenij Evstigneevič, *Istoriâ Russkoj cerkvi*, t. I, č. 1, Moskva 1904.
- Grabski Andrzej Feliks, *Studia nad stosunkami polsko-ruskimi w początkach XI wieku*, „Slavia Orientalis”, 6 (1957) s. 171-173.
- Gruševskij Aleksandr Sergeevič, *Pinskoe Poles'e: Očerki istorii Turovo-pinskogo knâžestva. XI-XIII vv.*, Kiev 1901.
- Gruševskij Aleksandr Sergeevič, *Pinskoe Poles'e: Očerki istorii Turovo-pinskogo knâžestva v sostave Litovsko-Russkogo gosudarstva XIV-XVI v.*, Kiev 1903.
- Gruševskij Mihajlo, *Īstoriâ Ukraïni-Rusi*, t. II, L'viv 1905.
- Gruševskij Mihajlo, *Īstoriâ Ukraïni-Rusi*, t. IV, Kiïv 1905.
- Jakubowski Jan, *Mapa Wielkiego Księstwa Litewskiego w połowie XVI wieku, I, Część północna*, Kraków 1928.
- Jakubowski Jan, *Powiat grodzieński w wieku XVI*, w: *Prace Komisji Atlasu Historycznego Polski*, z. 3, Kraków 1935, s. 99-114, mapa.
- Jasiński Kazimierz, *Rodowód pierwszych Piastów*, Warszawa-Wrocław 1992.
- Kamieniecki Witold, *Rozwój własności na Litwie w dobie przed I. Statutem (Studia historyczno-gospodarcze)*, Kraków 1914, s. 64-68.
- Karaševič Platon Ivanovič, *Očerki istorii Pravoslavnoj Cerkvina Vołyni*, Sankt-Peterburg 1855.
- Kas'čuk Viktor (a. Vasil'), *Očerki poistorii Pravoslaviâ v Pinskom Poles'e (X-XVIII vv.)*, „Zapiski kul'turna-gistaryčnej Kalgii imâ Kanstancina Astorožskaga”, „Brėskaâ drukarnâ”, 2002.
- Kiprianovič Grigorij Âkovlevič, *Istoričeskij očerki pravoslaviâ, katoličestva i unii v Belorussii i Litve*, Vil'na 1899.
- Kobrynskiâ zamki*, „Vâlikae Knâstva Litoŭskae. Ęncyklapedyâ u 3 t'”, t. 2: Kadėcki korpus, Minsk 2005.
- Kosman Marcelli, *Udział Polski w chrystianizacji Litwy. Między historią a polityką*, „Przełęcz Religioznawczy”, (2000) nr 2 (196), s. 13-38.
- Kuczyński Stefan, *Drucki Iwan Wasylewicz Krasny*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 5, red. W. Konopczyński, Kraków 1939-1946, s. 399.
- Lukašova Svetlana Stanislavovna, *„My, niżej podpisannye...” L'vovskij sinod 1595 g. vistorii Brestskoj unii*, „Slavânskij al'manah” za 2000 g., Moskva 2001.
- Lûbavskij Matvej Kuz'mič, *Oblastnoe delenie i mestnoe upravlenie Litovsko-russkogo gosudarstva ko vremeni izdaniâ pervogo Litovskogo statuta: Istoričeskie očerki Matveâ Lûbavskogo*, Moskva 1892.
- Makarij (Bulgakov), *Istoriâ Russkoj Cerkvi*, kn. 4, č. 1, Moskva 1996.
- Makarij (Bulgakov), *Istoriâ Russkoj Cerkvi*, kn. 5, Moskva 1996.
- Mironowicz Antoni, *Biskupstwo turowsko-pińskie w XI-XVI wieku*, Białystok 2011.

- Mironowicz Antoni, *Diecezja włodzimierska do końca XVI wieku*, „Przegląd Wschodnioeuropejski”, 4 (2013) s. 13-23.
- Mironowicz Antoni, *Duchowni i świeccy wobec unii kościelnej na soborach brzeskich w 1596 roku*, w: *Rola laikatu w życiu Cerkwi*, red. M. Kuczyńska i A. Nowak, Białystok 2018, s. 38-50.
- Mironowicz Antoni, *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, Białystok 2003.
- Mironowicz Antoni, *Organizacja Kościoła prawosławnego na ziemiach ruskich w XI-XIII wieku*, w: *Ecclesia – Kultura – Potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana Siostrze Profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, red. P. Kras, A. Januszek, A. Nalewajek, W. Polak, Kraków 2006, s. 69-83.
- Mironowicz Antoni, *Prawosławne żony i matki królów oraz księżąt polskich*, „Latopisy Akademii Supraskiej”, 1 (2010) s. 14-16.
- Monografia XX. Sanguszków oraz innych potomków Lubarta-Fedora Olgerdowicza x. ratneńskiego*, t. 1, oprac. Z. L. Radziwiński, Lwów 1906.
- Paszkiewicz Henryk, *Jagiellonowie a Moskwa*, t. 1, *Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku*, Warszawa 1933.
- Paszkiewicz Henryk, *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1925.
- Pietkiewicz Krzysztof, *Radziwiłł (Radziwiłłowicz) Mikołaj h. Trąby*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, z. 125, red. E. Rostworowski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1987, s. 315-316.
- Plošanskij Venedikt Mihajlovič, *Prošloe holmskoj Rusi po arhivnym dokumentam XV-XVIII vekov i drugim istočnikom*, t. I, *Duhovenstvo. Holmskaâ eparhiâ pravoslavnoj byvšej uniatskoj cerkvi. 1428-1630*, Vil'no 1899.
- Podskalsky Gerhard, *Chrześcijaństwo i literatura teologiczna na Rusi Kijowskiej (988-1237)*, Kraków 2000.
- Poppe Andrzej, *Państwo i Kościół na Rusi w XI w.*, Warszawa 1968.
- Poppe Andrzej, *Przyjęcie chrześcijaństwa na Rusi w opiniach XI wieku*, w: *Teologia i kultura duchowa starej Rusi*, red. W. Hryniewicz i J.S. Gajek, Lublin 1993, s. 89-104.
- Pravoslavnaâ Enciklopediâ. Russkaâ Pravoslavnaâ Cerkov'*, Moskwa 2000, c. 161, mapa I, II.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 4, red. F. Sulimierski, W. Walewski, Warszawa 1983.
- Śliwa Tadeusz, *Kościół prawosławny w państwie litewskim w XIII-XIV w.*, w: *Chrzest Litwy*, red. M.T. Zahajkiewicz, Lublin 1990, s. 20-27.
- Šolkovič Semën Vukolovič, *Predislovie, [v:] Reviziâ Kobrinskoj èkonomii, sostavlennâ v 1563 godu korolevskim Revizorom Dmitriem Sapegoj, s prisovokupleniem Aktov braslavskogo zemskogo suda, odnosâšihâ k Kobrinskoj arhimandrii*. Izd. Vilenskoj komissii dlâ razbora i izdaniâ drevnih aktov, Vil'na 1876, s. X-XI.
- Teodorovič Nikolaj Ivanovič, *Gorod Vladimir Vołynskoj gubernii v svâzi s istoriej vołynskoj eparhii, istoričeskij očerk*, Počaev 1893.
- Teodorovič Nikolaj Ivanovič, *Istoriko-statističeskoe opisanie vołynsko jeparhii*, t. I, Počaev 1888; t. II, Počaev 1890.
- Teplva Valentina Anatol'evna, *Pinsko-Turovskaâ eparhiâ na kanune Brestskoj cerkovnoj unii*, „Vestnik Belorusskogo êkzarhata”, t. 4: *1000-letie Turovskoj eparhii: Materialy XI Minskich eparhial'nyh čtenij 24 iünâ 2005 g.*, Minsk 2005.
- Tęgowski Jan, *Pierwsze pokolenie Giedyminowiczów*, Poznań 1999.
- Trajdos Tadeusz M., *Biskupi prawosławni w monarchii Jagiełły*, „Nasza Przeszłość”, 66 (1986) s. 124-125.

- Wasilewski Tadeusz, *Prawosławne imiona Jagiełły i Witolda*, „Analecta Cracoviensia”, 19 (1987) s. 107-115 .
- Wiśniewski Jerzy, *Kostewicz Waclaw*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 14, red. E. Rostworowski, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968-1969, s. 344-345.
- Włodarski Bronisław, *Polska i Ruś 1194-1340*, Warszawa 1966.
- Wolff Józef, *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895.
- Wolff Józef, *Ród Giedymina. Dodatki i poprawki do dzieł K. Stadnickiego: „Synowie Giedymina”, „Olgiard i Kiejstut” i „Bracia Władysława Jagiełły”*, Kraków 1886.
- Wysłouch Seweryn, *Rozwój granic i terytorjum powiatu Kobryńskiego do połowy XVI wieku*, Wilno 1930.